

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

12.01 – МКР. 69 “С” 2023.01.12. 009 ПЗ

ОЛІФІРЕНКО БОГДАНИ ЮРІЇВНИ

2023 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет аграрного менеджменту
УДК 339.9:63(477+4)

ПОГОДЖЕНО

Декан факультету аграрного
менеджменту

менеджменту

Анатолій ОСТАПЧУК

(підпис)

" " 2023р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри
адміністративного менеджменту та ЗЕД

Олена КОВТУН

(підпис)

" " 2023р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Трансформація українського агробізнесу в умовах європейського
зеленого курсу»

Спеціальність

073 «Менеджмент»

(код і назва)

Освітня програма

Менеджмент зовнішньоекономічної
діяльності

(назва)

Орієнтація освітньої програми

освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

к.е.н., доцент

(науковий ступінь та вчене звання)

Лариса ДІБРОВА

Альона ТЮРІНА

(підпис)

(ПІБ)

Виконав

Богдана ОЛФІРЕНКО

(підпис)

(ПІБ студента)

КИЇВ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет аграрного менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри адміністративного
менеджменту та ЗЕД

д.с.н., проф. Віталій ЛУЦЯК

2022р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту

Оліфіренко Богдані Юріївні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 073 «Менеджмент»

Освітня програма Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності

Орієнтація освітньої програми освітньо - професійна

Тема магістерської роботи: «Трансформація українського агробізнесу в умовах європейського зеленого курсу»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від «12» січня 2023 р. № 69 «С»

Термін подання завершено роботи на кафедрі 00 2023.11.08

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: законодавчі акти, навчальна та наукова література, офіційні статистичні матеріали, звіти та оперативні матеріали, дані міжнародної статистики та публікації наукових установ

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ
2. АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ ДО ПЕРЕХОДУ НА УМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ.
3. ПЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання « 12 » січня 2023 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

Завдання прийняв до виконання

Альона ПЮРЦА

Богдана ОЛІФІРЕНКО

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота на тему «Трансформація українського агробізнесу в умовах європейського зеленого курсу» складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел. Викладена на 67 сторінках комп'ютерного тексту, містить 10 таблиць, 27 рисунків та 50 використаних джерел.

Метою магістерської роботи є вивчення науково-методичних засад переходу українського агробізнесу на ЄЗК та пошук напрямків пом'якшення впливу швидких трансформаційних процесів у агропромисловому комплексі на основі створення стимулюючих державою факторів.

Об'єктом дослідження є процес переходу українського АПК до Європейського зеленого курсу, зокрема зміна підготовки підприємств через вплив зовнішніх факторів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти, економічні та соціальні наслідки трансформації українського агробізнесу при переході на ЄЗК.

Методика дослідження базується на загальнонаукових методах системного аналізу, історичному та логічному спостереженні, аналізі та синтезі, методі графічного зображення, групування, порівняння та методі узагальнення.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти України та Європейського Союзу, які регулюють екологічний розвиток агробізнесу, наукові дослідження та звіти про стан агробізнесу в Україні та Європейському Союзі, дані статистичної звітності про стан агробізнесу в Україні та Європейському Союзі, опитування та інтерв'ю з експертами та представниками агробізнесу, офіційні сайти найбільших агрохолдингів України, Інтернет-ресурси та інші науково-методичні джерела з цієї тематики.

Практичне значення дослідження полягає у підвищенні обізнаності про виклики та можливості, пов'язані з трансформацією українського агробізнесу, розробці рекомендацій для урядів, підприємств, громадськості та прогнозуванні розвитку в умовах європейського зеленого курсу.

У процесі дослідження в першому розділі розглянуто теоретико-методичні засади реалізації європейського зеленого курсу; розкрито сфери його впливу на аграрний бізнес; визначено стратегії реалізації процесів переходу; систематизовано методи оцінки потенціал українського бізнесу на трансформаційному шляху. В другому розділі проаналізовано рівень трансформації українського агробізнесу та вплив на нього повномасштабного вторгнення; здійснено порівняння готовності України та провідних аграрних країн Європи до повного переходу на ЄЗК. В третьому розділі обґрунтовано необхідність удосконалення механізму ефективного переходу агробізнесу; запропоновано напрями посилення стимулюючого впливу держави на трансформаційні процеси.

Ключові слова: Європейський зелений курс, трансформація, екологічне виробництво, економічний розвиток, вплив, можливості, зелена економіка, екологічні вимоги, ринкові умови, інноваційні технології.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ.....	11
1.1. Поняття та сфери впливу європейського зеленого курсу на аграрний бізнес.....	11
1.2. Стратегії реалізації трансформаційних процесів переходу до європейського зеленого курсу.....	16
1.3. Методика оцінки потенціалу українського бізнесу на трансформаційному шляху.....	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ ДО ПЕРЕХОДУ НА УМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ.....	27
2.1. Аналіз рівня трансформації українського агробізнесу до повномасштабного вторгнення.....	27
2.2. Вплив повномасштабного вторгнення на трансформаційні процеси українського агробізнесу.....	35
2.3. Порівняння підготовки України до переходу на європейський зелений курс та ситуації в інших провідних аграрних країнах Європи.....	43
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ.....	48
3.1. Удосконалення механізму ефективного переходу українського агробізнесу до європейського зеленого курсу.....	48
3.2. Напрями посилення стимулюючого впливу держави в процесі переходу аграрного бізнесу до європейського зеленого курсу.....	54
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

НУБІП України

ВСТУП

Актуальність. Сучасні процеси міжнародного розвитку націлені на створення сприятливих умов для майбутніх поколінь, таких, що дозволять стійко реагувати на майбутні можливі виклики пов'язані з багатьма факторами впливу.

Відомо, що однією із основних ідей для створення сучасного Європейського Союзу (ЄС), було передання видобувної та металургійної галузей Франції та Німеччини під спільне наддержавне керівництво. Це було у травні 1950 року, і послужило рушієм в розвитку такого потужного союзу, який ми бачимо зараз, проте вже з 80-х років минулого століття Співтовариство визначило, що має працювати над поліпшенням стану довкілля, а у 2008 році ЄС заявив, що прагне суттєво зменшити викиди вуглецевого газу, і почали розробляти абсолютно новий, повністю протилежний план дій, що реанімує континент від шкідливих нарів і забезпечить можливість мінімізувати вплив глобального потепління на діяльність людей.

Україна поділяє мету такої політики, тому в серпні 2020 року уряд країни сповістив ЄС про участь у європейському зеленому курсі (ЄЗК). Ключова ціль, яку перед собою поставила держава – це скорочення викидів парникових газів на 65% до 2030 року та досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року. Проте ці цілі визначалися до повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, яке негативно впливає на перебіг процесів орієнтованих на ЄЗК, а те як діяти в період війни, щоб не зійти з обраного шляху і чи можливо після її закінчення встигнути досягнути заданого результату чи хоча б наблизитись до нього необхідно дослідити.

Питання трансформації українського аграрного бізнесу в умовах європейського зеленого курсу у своїх наукових публікаціях підіймали такі дослідники: А. Балажентіс [1], Г. Дугінець [2], О. Єрмаков [3], І. Костецька [3], К. Костецька [4], В. Коваль [5], Г. Купалова [6], А. Тюріна [7, 8], О. Файтук [9], А. Тригуба [10], Л. Гуцол [10], Н. Коваленко [10], Д. Кисельов [11], О. Швед [12], М. Шевченко [13], В. Чумак [14] та ін.

Тож, тема нашої магістерської роботи є актуальною для агробізнесу. Систематизація досвіду прогресивних вітчизняних та міжнародних аграрних підприємств, їх нових підходів до ведення бізнесу в умовах європейського зеленого курсу, дасть можливість розробити практичні рекомендації по підвищенню ефективності трансформаційних процесів для всіх гравців українського ринку з мінімізацією втрат.

Метою даного дослідження є вивчення науково-методичних засад переходу українського агробізнесу на ЄЗК та пошук напрямків пом'якшення впливу швидких трансформаційних процесів у агропромисловому комплексі на основі створення стимулюючих державою факторів.

Досягнення даної мети зумовило необхідність вирішення низки завдань:

1. Розглянути теоретичні основи та сфери впливу європейського зеленого курсу на аграрний бізнес.
2. Визначити стратегії реалізації трансформаційних процесів переходу до європейського зеленого курсу.
3. Дослідити оцінки потенціалу українського бізнесу на трансформаційному шляху.
4. Здійснити аналіз рівня трансформації українського агробізнесу до повномасштабного втручання.
5. Проаналізувати вплив повномасштабного втручання на трансформаційні процеси українського агробізнесу.
6. Здійснити порівняння підготовки України до переходу на європейський зелений курс та інших провідних аграрних країн Європи.
7. Визначити шляхи удосконалення механізму ефективного переходу українського агробізнесу до європейського зеленого курсу.
8. Запропонувати напрями посилення стимулюючого впливу держави в процесі переходу аграрного бізнесу до європейського зеленого курсу.

Об'єктом дослідження є процес переходу українського АПК до Європейського зеленого курсу, зокрема зміна підготовки підприємств через вплив зовнішніх факторів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти, економічні та соціальні наслідки трансформації українського агробізнесу при переході на ЄЗК.

Методи дослідження. Залежно від поставлених завдань під час дослідження використовувалися загальнонаукові методи системного аналізу, історичне та логічне спостереження, аналізу та синтезу, методи графічного зображення, групування, порівняння та метод узагальнення.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України та Європейського Союзу, які регулюють екологічний розвиток агробізнесу, наукові дослідження та звіти про стан агробізнесу в Україні та Європейському Союзі, дані статистичної звітності про стан агробізнесу в Україні та Європейському Союзі, опитування та інтерв'ю з експертами та представниками агробізнесу, офіційні сайти найбільших агрохолдингів України, Інтернет-ресурси та інші науково-методичні джерела з цієї тематики.

Результати магістерської кваліфікаційної роботи представлені на VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченій 125-річчю НУБіП України «НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ» (м. Київ, 18-19 травня 2023 р.) та IV Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасний менеджмент: виклики та можливості» (м. Київ, НУБіП України, 25-26 жовтня 2023 р.).

В кваліфікаційній роботі систематизовано методи оцінки потенціалу українського аграрного бізнесу на трансформаційному шляху та розглянуто стратегії реалізації процесів переходу до європейського зеленого курсу. Проаналізовано рівень трансформації українського агробізнесу, вплив на нього повномасштабного вторгнення у відношенні до провідних аграрних країн Європи. Сформовано шляхи удосконалення переходу на ЄЗК та запропоновано напрями посилення стимулюючого впливу держави на перехідні процеси.

Практичне значення дослідження полягає у підвищенні обізнаності про виклики та можливості, пов'язані з трансформацією українського агробізнесу,

розробці рекомендацій для урядів, підприємств, громадськості та прогнозуванні розвитку в умовах європейського зеленого курсу.

Ця магістерська кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Викладена на 67 сторінках

комп'ютерного тексту, містить 10 таблиць, 27 рисунків та 50 використаних джерел.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ

НУБІП України

1.1. Поняття та сфери впливу європейського зеленого курсу на аграрний бізнес. НУБІП України

Європейський Зелений курс (European Green Deal) - це ініціатива Європейського Союзу, спрямована на досягнення кліматичних та екологічних цілей і забезпечення сталого розвитку. Зелений курс був офіційно представлений Президентом Європейської комісії Урсулою фон дер Лєєн в Європарламенті 11 грудня 2019 року. Ключовими напрямками ЄЗК є чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття, стійка аграрна політика (Стратегія «Від лану до столу») [1]. Забезпечення реалізації завдань ЄЗК планується досягти через докорінні зміни різних секторів економіки.

(рис 1.1.).

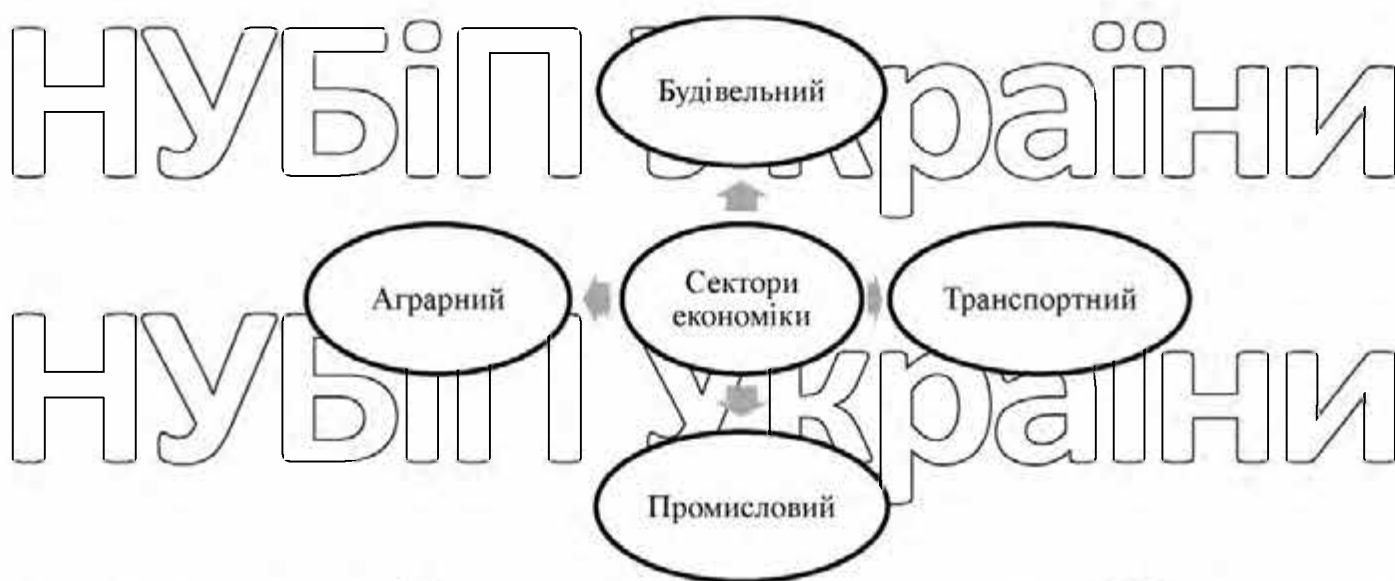

Рис. 1.1. Сектори економіки, що зазнають найбільше реформ згідно Європейського Зеленого курсу.

Джерело: побудовано автором на основі [15].

НУБІП України

ЄЗК має на меті охороняти, зберігати та збільшувати природний капітал ЄС, охороняти здоров'я та добробут громадян від екологічних ризиків та впливів. Водночас, цей перехід має бути справедливим та інклюзивним. Він

повинен ставити людину на перше місце, звертати увагу на регіони, промисловість та працівників, які будуть зіштовхуватись з найбільшими викликами. Оскільки він приносить суттєві зміни, активна участь громадськості і впевненість у переході є першочерговими, щоб політика працювала і сприймалась населенням. Потрібен новий пакт, який би об'єднав

громадян в усьому їх різноманітті з національною, регіональною, місцевою владою, громадянським суспільством, промисловістю, що будуть тісно працювати з інституціями і дорадчими органами ЄС [16].

Зелений курс має згодом зробити ЄС максимально діджиталізованим і мобільним. І звісно ж забезпечити перехід на чисті джерела енергії. Кожна

країна має закріпити всі засади курсу розроблені комісією на власному законодавчому рівні. У 2020 році в Україні розпочалися внутрішні дискусії з бізнес-колами щодо Європейського зеленого курсу на фоні стрімкої роботи щодо майбутнього входження країни до ЄС як повноцінного члена, і, як наслідок, прийняття всіх нормативно-правових актів по ЄЗК без винятку.

Бізнес, як причетна сторона до всіх поточних і майбутніх процесів повинен враховувати виклики Європейського зеленого курсу, а також вже зараз вживати заходів, щоб максимально використати можливості та вигоди від нової

політики ЄС. З огляду на широту напрямів курсу, він суттєво впливатиме на нашу торгівлю та економічну співпрацю з ЄС. Тільки пристосований бізнес зможе інтегруватися та в довгостроковій перспективі по-справжньому відчувати всі переваги зелених ініціатив ЄС для торгівлі.

Раніше було зазначено, що аграрна сфера стане найбільш реформованою в майбутньому, тому аграрному бізнесу слід серйозно підготуватися та починати впроваджувати відповідні процеси.

Основні поняття та сфери впливу Європейського Зеленого курсу на аграрний бізнес зображені на рис. 1.2.

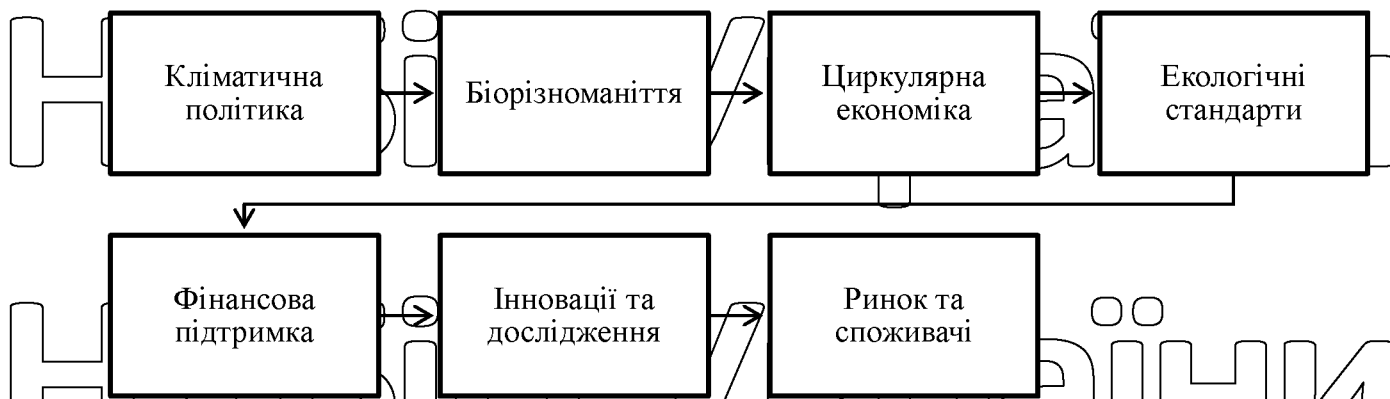

Рис. 1.2. Основні поняття та сфери впливу Європейського Зеленого курсу на аграрний бізнес.

Джерело: побудовано автором на основі [11, 16].

1. Кліматична політика. Зелений курс передбачає зобов'язання зменшення викидів парникових газів та досягнення кліматичних цілей (рис. 1.3.)

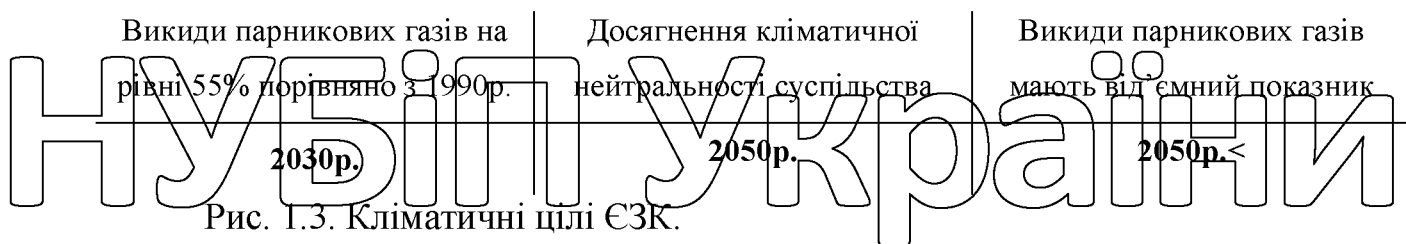

Рис. 1.3. Кліматичні цілі ЄЗК.

Джерело: побудовано автором на основі [7,17].

Згідно з «Європейським кліматичним законом» цілями вважаються: скорочити викиди парникових газів до 55% у 2030 році порівняно з показником 1990 року; не пізніше 2050 року економіка та суспільство ЄС стануть кліматично-нейтральними та після 2050 досягти нейтральних викидів парникових газів [17]. Це може вимагати від аграрних підприємств впровадження більш ефективних методів виробництва, зменшення використання агрохімікатів і розвитку сільськогосподарських практик, спрямованих на зменшення викидів.

2. Біорізноманіття. Збереження та відновлення біорізноманіття є важливим аспектом Зеленого курсу. У 2020 році ЄС затвердив нову Стратегію з біорізноманіття до 2030 року. Ключовими цільовими показниками якої є: 30% суші і 30% моря мають стати охоронюваними територіями,

- на 50% скоротиться використання пестицидів;
- 25% сільськогосподарських земель – під органічним виробництвом;
- 3 млрд дерев висаджено;
- 25 тис. км річок відновлено до стану природної течії;
- 1/3 усіх охоронюваних територій ЄС – строго заповідні [18].

Сільське господарство буде зобов'язане дотримуватися стандартів і практик, що сприяють збереженню природних ресурсів та біорізноманіття, наприклад застосування мінімального або нульового обробітку ґрунту, точне землеробство та інші.

3. Циркулярна економіка. Зелений курс підтримує перехід до циркулярної економіки, в якій ресурси використовуються ефективно і мінімізується відходи. ЄС прагне створити ефективний ринок вторинної сировини. Особлива увага приділятиметься пріоритетним промисловим товарам (ланцюгам вартості): електроніка, батарейки, пластик, пакування, текстиль та будівельні матеріали [19]. Це може вимагати від аграрних підприємств переглянути свої виробничі процеси та методи управління відходами. Також, за раціонального використання ресурсів, дана сфера впливу може створити додаткове джерело доходів для аграрних підприємств, адже

продукти переробки можуть стати засобом виробництва для інших підприємств.

4. Екологічні стандарти. Зелений курс може встановлювати більш суворі екологічні стандарти для сільськогосподарської продукції. Це може вплинути на виробництво, транспортування та обробку продукції агропромислового комплексу [3].

5. Фінансова підтримка. Європейський Союз надає фінансову підтримку аграрному сектору для впровадження більш сталих та екологічно спрямованих практик, а також для здійснення інвестицій у відновлювану енергетику та інші зелені ініціативи. Так зокрема малі та середні підприємства можуть отримати допомогу згідно Плану дій з розвитку органічного виробництва від 25 березня 2021 року, що створений для забезпечення

збільшення органічного виробництва, через заохочення споживачів до купівлі саме такої продукції, а фермерів до переходу через спрямування до 2030 року 30% від загального бюджету на дослідження та інновації для цілей сільського та лісового господарства у сектор органічного виробництва [20].

6. Інновації та дослідження. Зелений курс може стимулювати інновації у сільському господарстві, що спрямовані на створення більш сталих та ефективних методів виробництва. У грудні 2020 року Європейська Комісія Затвердила План дій до Стратегії сталої і розумної мобільності – виведення європейського транспорту на шлях майбутнього. Зокрема, щодо сталої мобільності в ньому передбачено 6 флагманських ініціатив, щодо розумної мобільності – 1, щодо стійкої мобільності – 3 (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Флагманські ініціативи Європейської Комісії з формування сталої, розумної та стійкої мобільності

План дій	Флагманські ініціативи
Щодо сталої мобільності передбачено:	<ol style="list-style-type: none"> 1. збільшення використання транспортних засобів із нульовим рівнем викидів, відновлюваних та низьковуглецевих видів палива та відповідної інфраструктури; 2. створення аеропортів та морських портів із нульовими викидами; 3. створення більш сталої та здорової міжміської та міської мобільності; 4. озеленення вантажного транспорту; 5. вуглецеве ціноутворення та створення кращих стимулів для споживачів; 6. перетворення підключеної та автоматизованої мультимодальної мобільності в реальність;
Щодо розумної мобільності визначено важливість:	інновацій, даних та штучного інтелекту для розумної мобільності;
Щодо стійкої мобільності заплановано:	<ol style="list-style-type: none"> 1. посилення єдиного ринку; 2. формування чесної та справедливої мобільності для всіх; 3. підвищення безпеки на транспорті.

Джерело: складено автором на основі [17].

Частина заходів уже виконана, наприклад, розроблено пропозиції щодо перегляду директиви про відновлювані джерела енергії, використання відновлюваних та низьковуглецевих палив у морському транспорті, забезпечення рівних умов для сталої повітряного транспорту, пакету міської мобільності.

7. Ринки і споживачі. Підвищена увага до сталості та екологічних питань з боку споживачів може впливати на попит на екологічно сталий продукт і вимагати від аграрного бізнесу пристосуватися до нових ринкових реалій.

Отже, зелений курс може створювати як виклики, так і можливості для аграрних підприємств. З одного боку, він може змусити їх змінити практики і інвестувати у сталість та екологічну відповідальність. З іншого боку, це може відкривати нові ринки та можливості для підприємців, які інноваційно та відповідно підходять до розвитку сільськогосподарського виробництва.

1.2. Стратегії реалізації трансформаційних процесів переходу до європейського зеленого курсу.

Перехід українського агробізнесу до європейського Зеленого курсу вимагає комплексного та системного підходу. Нами систематизовано стратегії та кроки, які можуть допомогти реалізувати трансформаційні процеси (рис. 1.4.).

Необхідно розпочати з оцінки поточного стану, зокрема провести оцінку екологічних та кліматичних викликів, з якими стикається український аграрний сектор. Визначити викиди парникових газів, рівень використання ресурсів, вплив на біорізноманіття тощо.

Наступним кроком є розвиток стратегії сталого розвитку. Необхідно розробити докладну стратегію, яка включає в себе цілі та завдання щодо зменшення викидів, підвищення ефективності виробництва, збереження біорізноманіття та інші аспекти сталості.

Після слід розглянути впровадження екологічних та енергоефективних технологій. Тобто заохочувати аграрний сектор інвестувати в сучасні технології, які дозволять зменшити викиди CO₂, зберегти водні ресурси та зменшити використання хімічних добрив. Наприклад, використання систем

зрошення та навісних сівалок може допомогти зменшити використання води та добрив.

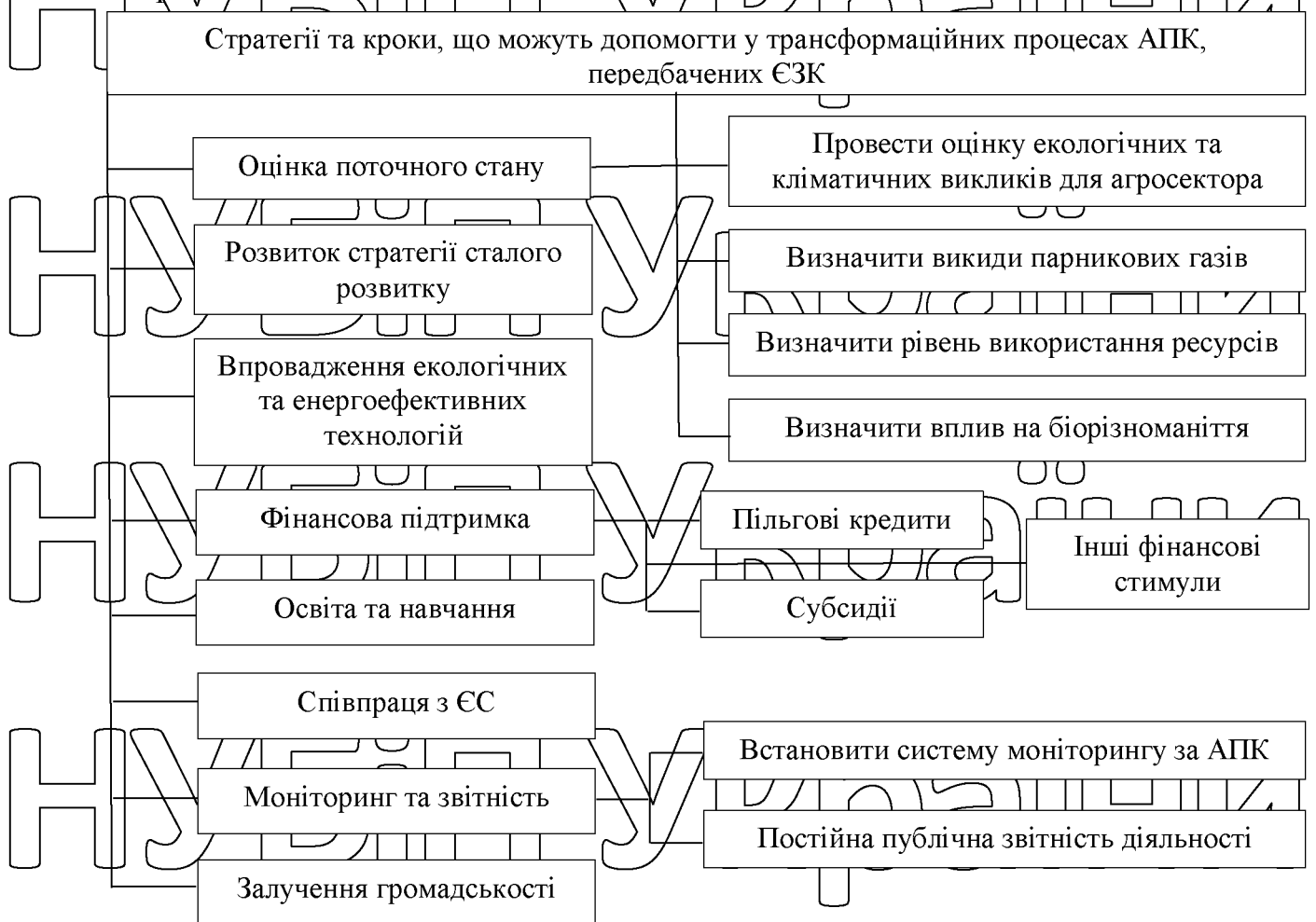

Рис. 1.4. Стратегії та кроки, що можуть допомогти у трансформаційних процесах, передбачених ЄЗК

Джерело: побудовано автором на основі [16, 21].

Не мало важливою є фінансова підтримка. Потрібно забезпечити доступ аграрному сектору до фінансової підтримки та інвестицій для впровадження зелених технологій та сталих практик. Це може включати в себе пільгові кредити, субсидії на впровадження зелених інновацій та інші фінансові стимули.

Ніколи не варто забувати і про такі складові як освіта та навчання.

Навчання фермерів та аграрних підприємців з питань сталого виробництва, ефективного використання ресурсів та дотримання екологічних стандартів є важливим аспектом. Проводити семінари, тренінги та підтримувати дослідження у галузі сталого сільськогосподарського виробництва. Наразі в

Україні на різних ділових форумах вже активно обговорюються та втілюються різні навчальні практики, що стосуються впровадження екологічних, високотехнологічних, енергоефективних способів ведення виробничих та організаційних процесів.

Теорію завжди слід підкріплювати практикою. Український агробізнес може перейти необхідний досвід через співпрацю з ЄС, враховуючи їхні надбання та стандарти щодо зеленого сільськогосподарського виробництва. Відкривати можливості для експорту сільськогосподарської продукції на європейські ринки, дотримуючись їхніх стандартів.

Важливим кроком саме для українського агробізнесу є моніторинг та звітність. Встановити систему моніторингу впливу аграрного сектору на навколишнє середовище та публічну звітність щодо досягнення сталих цілей.

На останок слід забезпечити прозорість ведення діяльності через залучення громадськості. Залучити громадські організації, активістів та громадян до процесу прийняття рішень та моніторингу сталості аграрного сектору.

Слід зазначити, що український бізнес прагне слідувати стратегіям та крокам, що подані та розглянуті вище. Зокрема це проявляється у активній участі агробізнесу в заходах та навчаннях що проводяться міжнародними організаціями. Наприклад, в Україні Глобальним договором ООН за підтримки Orsted і Natura & Co. вже двічі реалізовується навчальна програма Climate Ambition Accelerator [22].

Це шестимісячна навчальна програма, мета якої — допомогти бізнесам досягти прогресу у встановленні науково обґрунтованих показників викидів відповідно до сценарію 1.5°C та створити чіткий шлях переходу до «чистого нуля» до 2050 року. Минулого року 12 українських компаній взяли участь в програмі (НАК «Нафтогаз», ПрАТ «Укренерго», DTEK, Ernst and Young LLC — Ukraine, Asters Law Firm, Attorneys Partnership, UKRSIBBANK BNP Paribas Group, LLC Firm Astarta Kyiv, LLC «OCTAVA CAPITAL», МХН, Carlsberg Ukraine, Limited liability company «Parimatch»). Цього року кількість учасників

зросла до 20, проте представників аграрного бізнесу серед них вже не було (AVGUSTA LLC (Tolk Energy Group), Ernst and Young LLC – Ukraine, Enamine Ltd., Elementum Energy (Ukraine) LLC, EpicentrK, Metinvest Holding, UKRSIBBANK BNP Paribas Group, Atmosfera Distribution, Asters, Interpipe, Shell Mobility in Ukraine, EPAM Systems Inc., Pravex JSC, ECOSYSTEM 4.0/operated as Treepilya, ZEZMAN Holding, SoftServe, LLC «OCTAVA CAPITAL», DTEK, NPC Ukrenergo та ETG.UA) [20].

Зважаючи на масштабність компаній-учасниць можна стверджувати, що програма є важливою, для стратегічного покрокового розвитку українського бізнесу згідно цілей ЄЗК. Зокрема програма Climate Ambition Accelerator націлена допомогти досягнути прогресу у встановленні показників скорочення викидів підприємством та створити для нього додаткову інвестиційну привабливість та цінність.

Є компанії, які навіть до заяви уряду України у серпні 2020 року, щодо участі в європейському зеленому курсі, вже почали свою роботу в необхідному напрямі, що показує важливість і готовність українського бізнесу до стратегічних змін і дійсну орієнтованість на відновлення природних ресурсів у відповідності з ЄЗК. Детальніше всі трансформаційні процеси компаній-лідерок думок буде проаналізовано в другому розділі, а наразі зазначимо, що ПрАТ CARLSBERG UKRAINE у 2017 році оголосили про реалізацію програми зі сталого розвитку «Цілі 4 нулі: разом заради майбутнього», Kernel Holding SA з 2015 по 2020 рік реалізовувала проєкт «Практичний досвід імплементації рішень для боротьби зі зміною клімату та захисту земель», Агропромисловий холдинг «Астарта-Київ» у 2015 році розпочав реалізацію програми «Найкращі доступні технології».

Отже, перехід до європейського Зеленого курсу вимагає від аграрного сектору української економіки серйозних зусиль та зобов'язань у сфері екологічної відповідальності та сталості. Такий підхід може покращити конкурентоспроможність українського аграрного бізнесу на світовому ринку та сприяти збереженню навколишнього середовища.

1.3. Методика оцінки потенціалу українського бізнесу на трансформаційному шляху.

Оцінка потенціалу українського бізнесу на трансформаційному шляху до європейського Зеленого курсу може бути виконана за допомогою поданих нижче методик (рис. 1.5.).

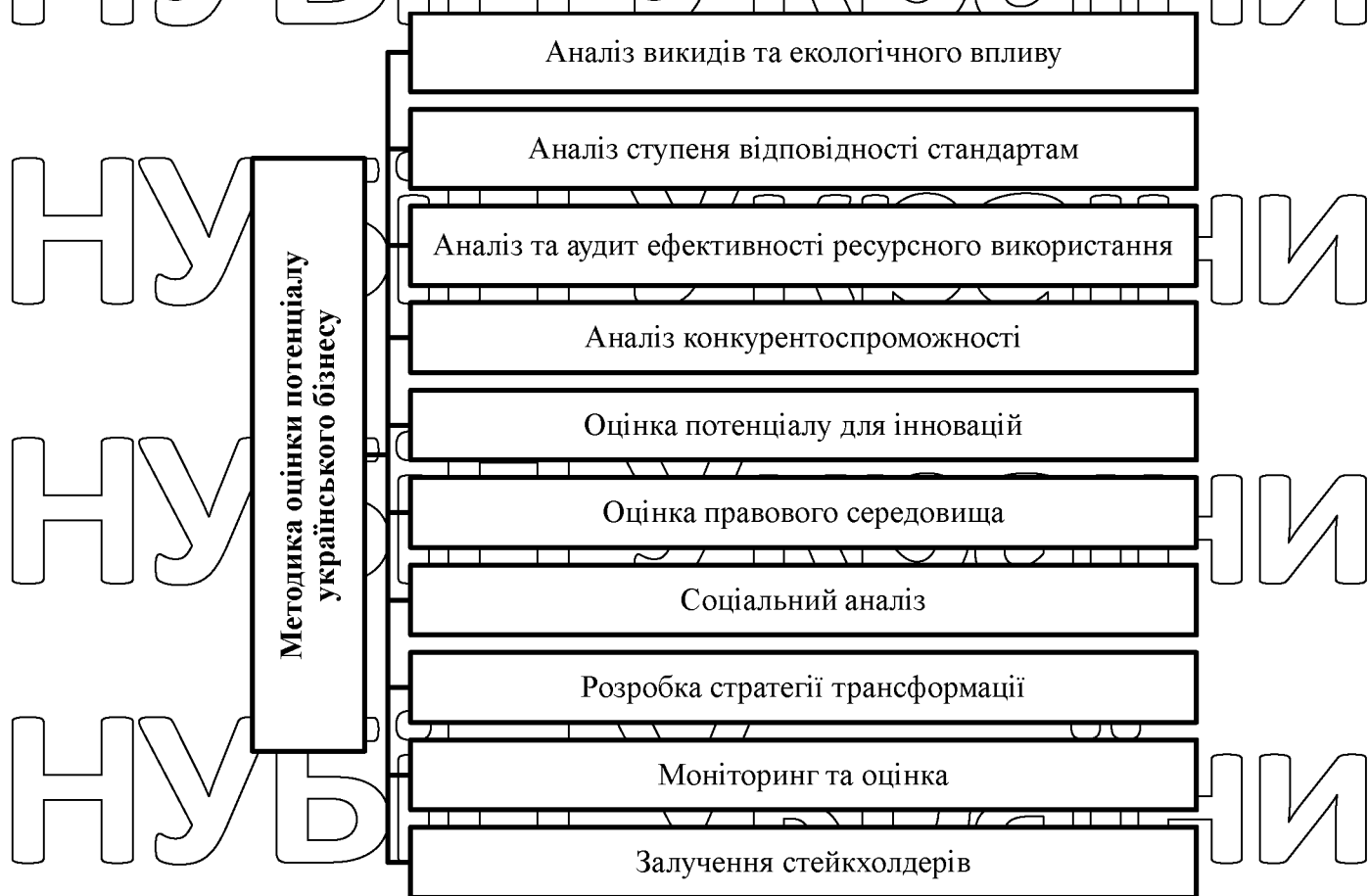

Рис. 1.5. Методика оцінки потенціалу українського бізнесу.

Джерело: побудовано автором на основі [15,16].

Розглянемо методики, представлені вище детальніше. Аналіз викидів та екологічного впливу: проведення аналізу викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин виробництва бізнесу, а також оцінка впливу на водні ресурси, ґрунти та біорізноманіття. Це може виконуватися спеціалізованими консультантами або дослідницькими організаціями. Такими показниками можна визнати вимірювання кількості CO₂, CH₄ (метану) та N₂O (оксиду азоту), які викидає агропідприємство в атмосферу. Вимірюватися вони можуть

на гектар або на одиницю продукції. Також такими показниками є оцінка обсягу та тину хімічних добрив і пестицидів, які використовуються на полях агропідприємства, визначення заходів для збереження та підтримки біорізноманіття на полі: облаштування водойм, збереження лісів чи створення місць для життя диких тварин та рослин.

Аналіз ступеня відповідності стандартам: оцінка того, наскільки бізнес відповідає стандартам сталого виробництва та екологічної відповідальності. Можливе використання аудитів, які проводяться спеціалізованими агентствами або самооцінка на основі критеріїв сталості (рис. 1.6.).

Рис. 1.6. Критерії сталості підприємств АПК.

Джерело: побудовано автором на основі [15, 16].

При опрацюванні наукових джерел було зроблено висновок, що за критерії сталості підприємств АПК можна вважати екологічну, соціальну, економічну, технологічну, маркетингову та конкурентну, ресурсну, управлінську, інноваційну сталості.

Аналіз та аудит ефективності ресурсного використання: визначення ступеня ефективності використання ресурсів (наприклад, енергії, води, добрив) у виробничому процесі. Це може включати в себе аудити та оцінку ефективності показників з таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Показники ступеня ефективності ресурсного використання

Показник	Спосіб та результативність оцінки
Викиди CO ₂ на одиницю продукції	Цей показник дозволяє виміряти кількість викидів вуглецю (оксид вуглецю) в атмосферу, які генерує агропідприємство в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, на одиницю продукції (наприклад, на одну тону зерна, літер молока тощо). Зменшення цього показника вказує на більш ефективне використання енергії та ресурсів.
Використання водних ресурсів	Вимірювання кількості води, яка використовується для зрошення чи іригації сільськогосподарських культур на одиницю площі. Велике використання води може свідчити про неефективність системи зрошення.
Використання добрив та пестицидів	Аналіз кількості добрив та пестицидів, які використовуються для вирощування культур на гектар землі. Зменшення використання хімічних речовин та перехід до більш сталих методів може свідчити про більш ефективне використання ресурсів.
Витрати на енергію	Аналіз витрат на енергію на гектар чи на одиницю продукції. Зменшення витрат енергії може свідчити про більш ефективне використання ресурсів та відповідність сталим практикам.
Виходи продукції	Вимірювання виходів продукції на гектар землі або на одиницю витрат ресурсів. Більший вихід продукції при однакових витратах ресурсів свідчить про більшу ефективність.
Коефіцієнт використання ґрунту	Визначення, наскільки ефективно використовується ґрунт на агропідприємстві, шляхом вимірювання врожайності та структури сівозмін на полях.

Джерело: складено автором на основі [4].

Оцінка цих показників може бути важливою частиною розвитку стратегії сталого розвитку на агропідприємстві та допоможе вдосконалити процеси виробництва.

Аналіз конкурентоспроможності: оцінка того, як зелені практики та сталість можуть вплинути на конкурентоспроможність бізнесу на ринку. Це може включати аналіз ринку та ідентифікацію можливих конкурентних переваг. Аналіз ринку в свою чергу може відбуватися різними методами оцінки конкурентоспроможності підприємства. Серед них на нашу думку найбільш доцільними для агропромислового комплексу будуть ті, що є простими у використанні, включають аналіз зовнішніх факторів, є гнучкими до змін реалій ринку. Такими можемо визнати SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, метод бенчмаркінгу та інші.

Оцінка потенціалу для інновацій: визначення можливостей для впровадження нових технологій та інновацій, що підтримують Зелений курс.

Оцінка готовності бізнесу до інвестицій у зелені технології та інновації може бути визначена за допомогою низки параметрів, які відображатимуть рівень впровадження зелених нововведень. До таких належать: виробничий та технічний потенціал, де останній порівнюється із світовим рівнем;

характеристика життєвого циклу продукції; ступінь інтеграції та взаємодії підрозділів підприємства між собою; рівень централізації чи децентралізації управлінської гілки; частка новітніх технологій у загальних витратах компанії; можливість постійного вдосконалення технологічних змін, що вже відбулись,

наявність венчурного капіталу та можливість створення дочірніх підприємств,

рівень використання ефективних управляючих методів ідеями для можливості вірного виходу кінцевого прогресивного результату, доступ до наукової інформації про патенти, винаходи міжнародних інформаційних каналів.

Зокрема вирішити чи готова фірма до сприйняття інновацій можна за допомогою матриці інноваційного потенціалу (табл. 1.3.), де наявні ресурси є засобами, необхідними для досягнення заявлених цілей опанування та втілення нововведень.

Оцінка правового середовища: аналіз законодавства та регулятивного середовища, що регулює діяльність українського бізнесу в контексті сталості та екологічної відповідальності. Дати таку оцінку підприємство може лише за наявності доступу до інформації з різних світових та державних джерел правового поля. Регуляторними нормативно-правовими актами, що аналізуватимуться підприємствами на цьому етапі є:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25 червня 1991 року, зі змінами), що визначає основні принципи охорони довкілля, включаючи відповідальність підприємств за забруднення навколишнього середовища та вимоги до екологічних аудитів [23].

- Закон України «Про відходи» (від 18 грудня 1998 року, зі змінами), який регламентує управління відходами та вимоги до їх обробки та утилізації. Зобов'язує підприємства приділяти увагу управлінню відходами та зменшенню впливу на навколишнє середовище [24].

Таблиця 1.3

Матриця інноваційного потенціалу аграрного підприємства

Ресурс / Фактор	Великий потенціал для інновацій	Середній потенціал для інновацій	Низький потенціал для інновацій
Фінансові ресурси	Аграрне підприємство має значні фінансові ресурси, які можуть витратитися на дослідження та розробку нових технологій та інноваційні проекти.	Фінансові ресурси доступні, але не завжди досить великі для реалізації великих інноваційних проектів.	Аграрне підприємство має обмежені фінансові можливості для інновацій.
Людські ресурси	Висококваліфікований та мотивований персонал з досвідом у галузі інновацій.	Є персонал з необхідними навичками, але може бути потрібна додаткова підготовка та мотивація.	Відсутність кваліфікованого персоналу або відсутність інтересу до інновацій.
Технічне обладнання	Сучасне та технічно високорозвинене обладнання, яке дозволяє впроваджувати нові технології.	Технічне обладнання є, але може потребувати оновлення або модернізації.	Обладнання застаріле та неспроможне вилучати інноваційні рішення.
Інфраструктура та доступ	Існує сучасна інфраструктура та легкий доступ до ринків та ресурсів.	Інфраструктура є, але може бути не ідеальною для інновацій.	Інфраструктура є, але може бути не ідеальною для інновацій.
Доступ до нових технологій	Можливість легко впроваджувати нові технології та знаходити інноваційні рішення.	Є доступ до нових технологій, але може бути потрібна додаткова робота для їх впровадження.	Відсутність доступу до сучасних технологій та інновацій.

Джерело: складено автором на основі [5, 15, 12].

- Секція VII «Природокористування» Земельного кодексу України, у якій регламентує використання та охорону земельних ресурсів у тому числі правила землекористування в аграрному секторі [25].

- Стратегія сталого розвитку України «Україна 2030» та Національний план дій з реалізації цієї стратегії [26].

- Документи з сертифікації та стандартизації (для галузей, таких як органічне сільське господарство, існують національні та міжнародні стандарти, які визначають вимоги до продукції та виробництва з екологічною відповідальністю).

- Екологічні нормативи, стандарти, аудити та звіти.

Соціальний аналіз: визначення соціальних аспектів трансформації, таких як відносини зі співробітниками, споживачами та громадами, а також врахування соціальної відповідальності. Трансформація агробізнесу повинна сприяти розвитку сільських громад. Це може включати в себе створення нових робочих місць, покращення інфраструктури, забезпечення доступу до освіти та охорони здоров'я, а також інші соціальні ініціативи для підвищення якості життя селянського населення. Зелена трансформація може призвести до змін у структурі робочої сили в аграрному секторі. Важливо враховувати цей аспект та забезпечити підготовку та перекваліфікацію робочої сили для нових умов роботи та виробництва. Аграрні компанії повинні забезпечити освіту та інформування селянського населення та працівників аграрного сектору про важливість сталості та екологічної відповідальності. Це допоможе створити більше свідомих громадян та сприяти впровадженню нових, більш стало-орієнтованих практик. Підприємства можуть розглядати можливості для інвестування в соціальні проекти та програми у сільських громадах, що сприяють підвищенню якості життя та розвитку інфраструктури.

Розробка стратегії трансформації: на основі результатів оцінки розробити конкретну стратегію трансформації, яка включає в себе кроки, завдання та ресурси, необхідні для досягнення сталості та відповідності Зеленому курсу. Кожне підприємство, орієнтуючись на власні поставлені цілі та корпоративні бачення своєї позиції на ринку розробляють власну стратегію, якій слідуватимуть на трансформаційному шляху.

Моніторинг та оцінка: Планування системи моніторингу та оцінки результатів впровадження стратегії та корекція шляху в разі необхідності. Кілька кроків, які можна врахувати при її розробці наведено на рис. 1.7.

Залучення стейкхолдерів: залучення всіх зацікавлених стейкхолдерів, включаючи уряд, громадські організації, споживачів та інших, у процес оцінки та розробки стратегії. Це дозволить забезпечити максимально безболісний трансформаційний перехід з урахуванням людського фактору.

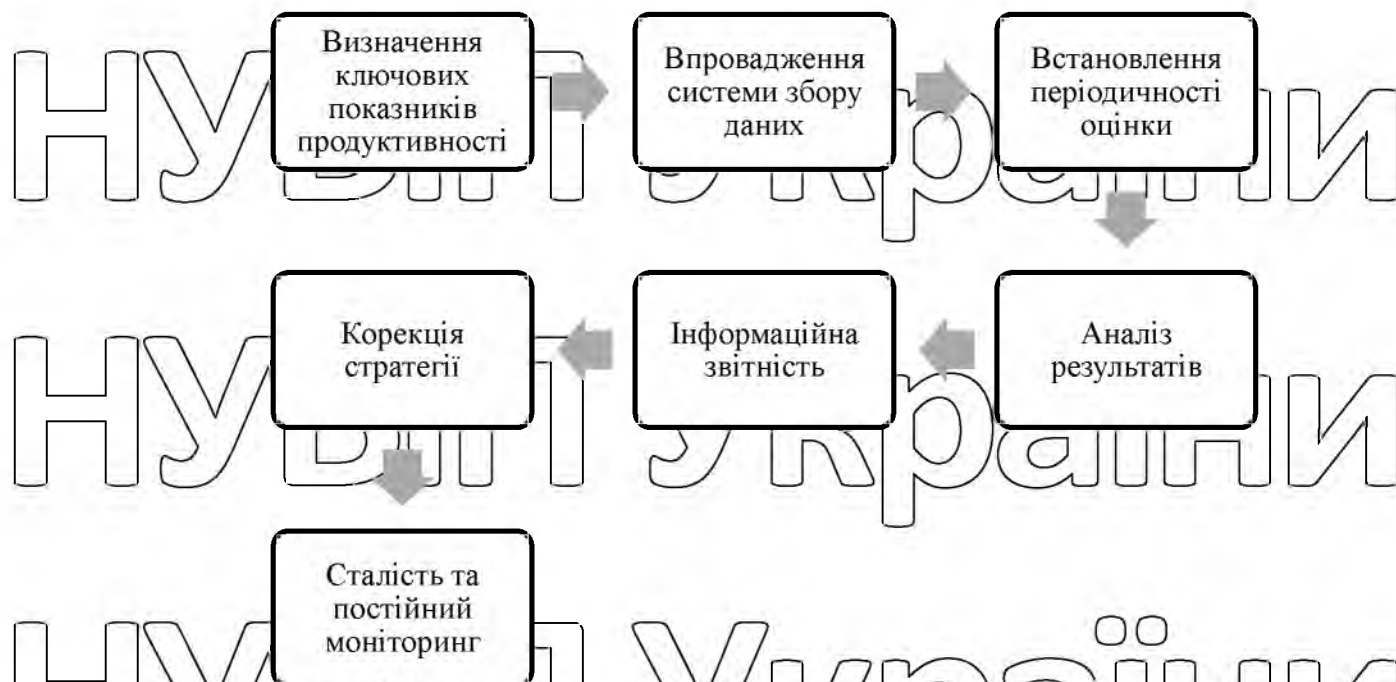

Рис. 1.7. Кроки, передбачені плануванням системи моніторингу та оцінки результатів впровадження стратегії переходу до ЄЗК.

Джерело: побудовано автором на основі [6, 8].

Оцінка потенціалу українського бізнесу на шляху до європейського Зеленого курсу є складним та багатоаспектним завданням, яке вимагає відповідальності та співпраці всіх зацікавлених сторін. Важливо не лише визначити потенціал, але і визначити шляхи його реалізації для досягнення сталості та відповідності екологічним стандартам.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ ДО ПЕРЕХОДУ НА УМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ

2.1. Аналіз рівня трансформації українського агробізнесу до повномасштабного втручання.

Загальновідомим фактом є те, що Україна це – сільськогосподарська країна, тобто найбільшим рушійним в економіці нашої держави є аграрний сектор. А рівень орних земель практично не змінювався з 1991 по 2021 рік згідно даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та становив 32,924 тис. га у 2021 році. Рівень природних лугов та пасовищ - 7,534 тис. га, багаторічних культур – 0,853 тис. га. (рис. 2.1) [27]

■ Орні землі   ■ Луги та пасовища   ■ Багаторічні культури

Рис. 2.1. Розподіл земель сільськогосподарського призначення.

Джерело: побудовано автором на основі [27].

У сільськогосподарській діяльності в Україні станом на 2021 рік задіяно 41,311 тис. га землі, 80% з якої є орними землями, 18% - луги і пасовища, 2% становлять багаторічні культури. Тобто щодо обсягу земельних угідь аграрна галузь не зазнавала змін, що не можна сказати про інші показники, адже

обравши ЄЗК не можливо не зазнати трансформаційних зрушень. ЄЗК став одним із зовнішніх факторів нових прогресивно-перетворюючих процесів. Також, можна сказати, що ЄЗК спричинив і внутрішні процеси, які змінюють український агробізнес по заданому курсу. Це тому, що українські компанії прагнуть наслідувати досвід західних компаній у більшості технологічних питань, а західні компанії в свою чергу довше слідують ЄЗК і всі їх впровадження так чи інакше базуються на цілях поставлених ЄЗК.

Відтак, внутрішні фактори трансформації українського агробізнесу можна поділити на дві групи (рис. 2.2.):

Рис. 2.2. Внутрішні фактори трансформації українського агробізнесу.

Джерело: побудовано автором на основі [16].

- зростання попиту на агропродукцію на світових ринках. Це призвело до зростання цін на сільськогосподарську продукцію, що, в свою чергу, стимулювало інвестиції в аграрний сектор.

- відкриття ринку землі. Це дозволило створити умови для розвитку великих агрохолдингів, які мають більшу фінансову та технологічну базу для ведення бізнесу. Варто зазначити, що все ж рушійною силою аграрного сектору є малі та середні підприємства, таке бачення розподілу агросектору є у Європейських країнах і для них ринок землі став бар'єром до якого слід пристосуватися більше ніж можливо через неможливість з великими компаніями-монополіями.

Зовнішніми факторами трансформації українського агробізнесу є наступні: зростання конкуренції на світових аграрних ринках, зміна клімату, підвищення вимог до екологічної безпеки агровиробництва та безпосередньо Європейський зелений курс. Детальніше зовнішні фактори систематизовано в

таблиця 2.1

НУБІП УКРАЇНИ

Зовнішні фактори трансформації українського агробізнесу

Таблиця 2.1

Фактор	Трансформаційні процеси українського АПК
Зростання конкуренції на світових аграрних ринках	Призвело до необхідності підвищення ефективності виробництва та якості продукції.
Зміна клімату	Вимагає від підприємств адаптувати існуючі агротехнології до нових умов на світовому ринку.
Підвищення вимог до екологічної безпеки агровиробництва	Вимагає нових підходів до технологій і практик у діяльності АПК, які сприятимуть збереженню навколишнього середовища.
Європейський зелений курс	Передбачає перехід українського АПК до сталого розвитку. Що вимагає від підприємств галузі підвищення ефективності виробництва та мінімізації впливу на навколишнє середовище в усіх аспектах діяльності та в майбутньому призведе до нульових показників викидів парникових газів.

Джерело: складено автором на основі [15].

Як один із зовнішніх факторів європейський зелений курс ставить перед українським агробізнесом ряд викликів, але також відкриває перед ним нові можливості. (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Виклики та можливості поставлені ЄЗК перед українським агробізнесом

Виклики/ можливості	Назва	Пояснення
Виклик	Зменшення використання пестицидів і добрив	Передбачає необхідність пошуку нових технологій і практик, які дозволять підвищити урожайність без шкоди для навколишнього середовища.
Виклик	Збільшення енергоефективності	Вимагає перехід на більш енергоефективні технології та практики.
Виклик	Зменшення викидів парникових газів	Слід застосовувати нові технології і практики, які дозволять зменшити вплив на навколишнє середовище.
Можливість	Зростання попиту на екологічно чисту продукцію	Відкриває перед українськими аграріями можливості для виробництва продукції, яка має високий попит на європейських ринках.
Можливість	Збільшення обсягів експорту агропродукції в ЄС	Дозволить українським аграріям отримувати вищі ціни за власну продукцію.
Можливість	Підвищення конкурентоспроможності українського агробізнесу	Це дозволить українським аграріям зайняти конкурентні позиції на світовому ринку.

Джерело: складено автором на основі [15].

Рівень трансформації українського агробізнесу до 2022 року. Можна оцінити як високий, та підтвердити дану думку наступними показниками: зростання продуктивності праці в сільському господарстві, покращення якості та збільшення обсягів експорту агропродукції (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Показники оцінки трансформації АПК до 2022 року.

Джерело: побудовано автором на основі [28].

Розглянемо зростання продуктивності праці в сільському господарстві за 2015-2021 роки. (рис. 2.4.)

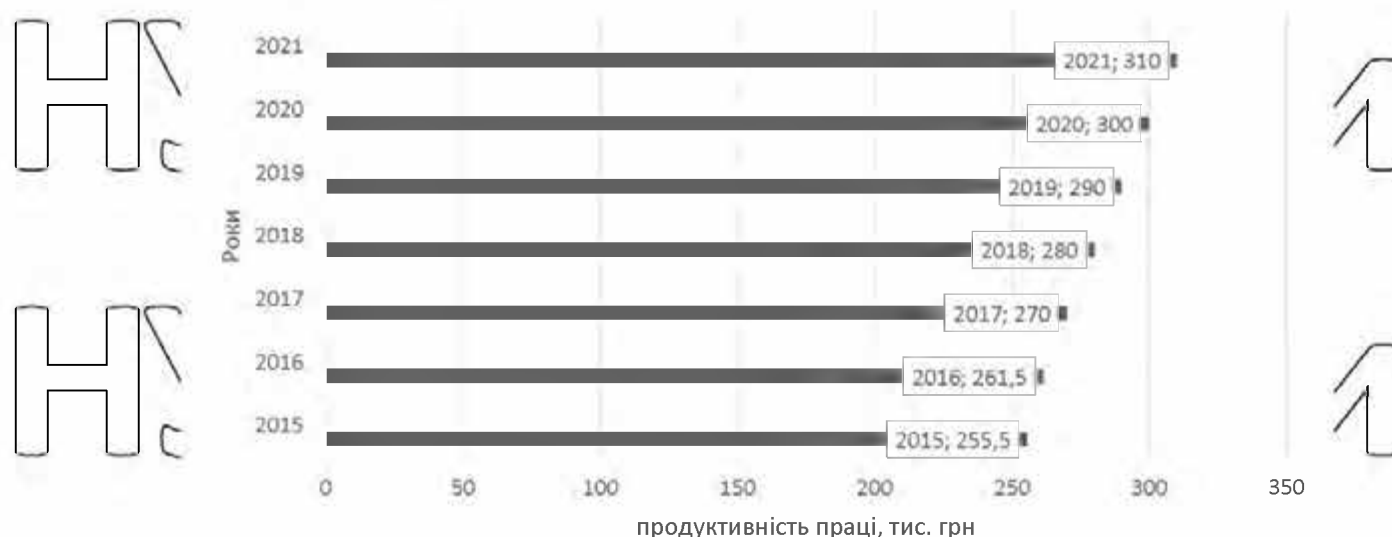

Рис. 2.4. Продуктивність праці в сільському господарстві за 2015-2021 роки.

Джерело: побудовано автором на основі [29].

Як видно з діаграми, продуктивність праці в сільському господарстві України з 2015 по 2021 рік зростала щороку. За цей період вона зросла на 25%. Найбільше зростання продуктивності праці спостерігалося в 2018 році, коли вона зросла на 3,7%. Зростання продуктивності праці в сільському господарстві України є позитивним явищем, оскільки воно свідчить про підвищення ефективності виробництва. Це пов'язано з рядом факторів, зокрема, з впровадженням нових технологій, збільшенням розмірів агрохолдингів та підвищенням кваліфікації працівників.

Наступний показник теж розглянемо у розрізі даних за 2015 – 2021 роки

(рис. 2.5.)

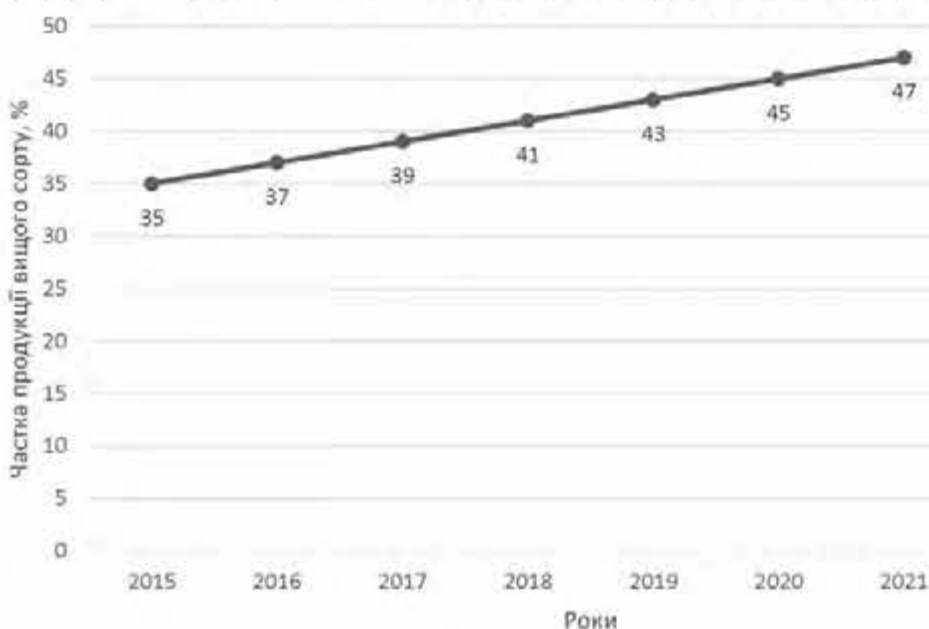

Рис. 2.5. Покращення якості агропродукції за 2015-2021 роки.

Джерело: побудовано автором на основі [29].

Як видно з діаграми, частка продукції вищого сорту в Україні з 2015 по 2021 рік зростала щороку. За цей період вона зросла на 20%. Найбільше зростання частки продукції вищого сорту спостерігалося в 2018 році, коли вона зросла на 2,0%.

Наступним показником є збільшення обсягу експорту агропродукції, зміни в зображено на рис. 2.6. у розрізі даних з 2015 по 2021 роки.

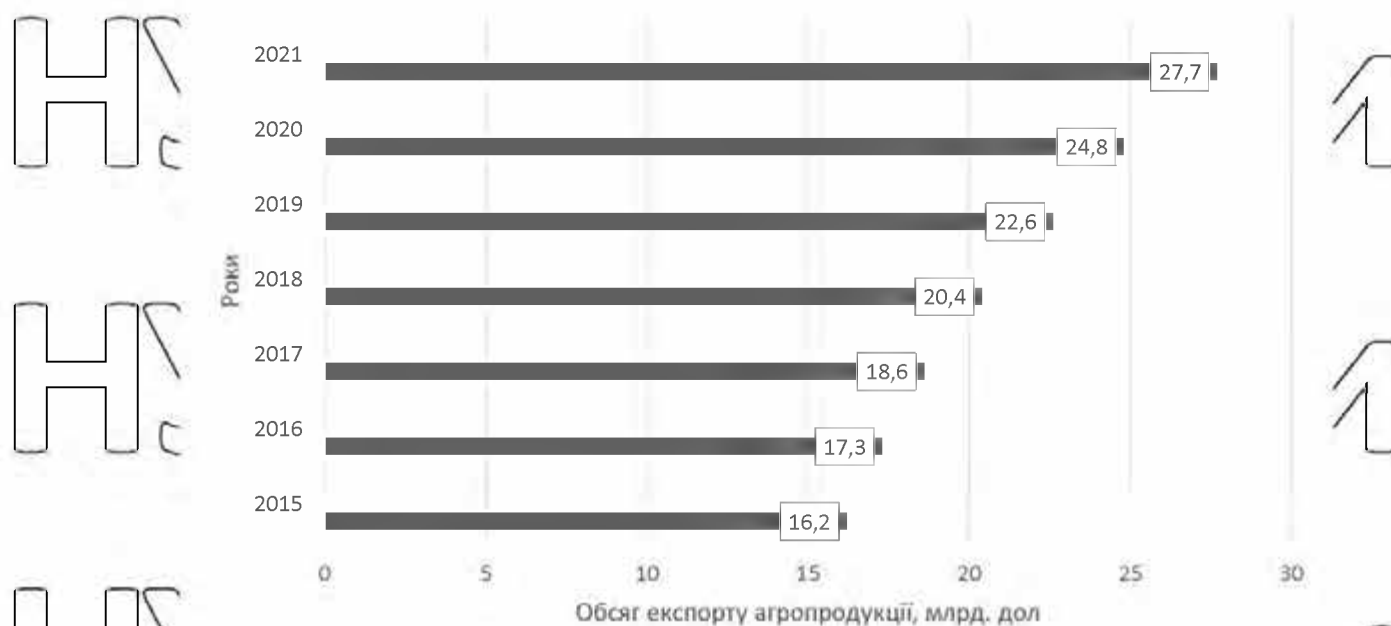

Рис. 2.6 Зміна обсягів експорту агропродукції за 2015-2021 роки.

Джерело: побудовано автором на основі [29].

Як свідчить діаграма, обсяги експорту агропродукції в Україні з 2015 по 2021 рік зростали щороку. За цей період вони зросли на 73%.

Отже, можна зробити висновок, що український агропромисловий сектор дійсно швидко реагував на виклики пов'язані з ЄЗК, та демонстрував хороші показники трансформації.

Також на нашу думку, швидше та раніше за інших трансформаційних процесів в Україні зазнавали компанії, що мають іноземні інвестиції. Так до прикладу компанія «Кернел», акціонерами якої є європейські інституційні інвестори та пенсійні фонди, з 2019 року запровадила три програми пов'язані з процесами передбаченими ЄЗК (рис. 2.7.).

Першою в 2019 році «Кернел» впровадила програму «Зелена енергія» з того часу компанія вклала понад 100 мільйонів доларів США в будівництво сонячних електростанцій. У період з 2019 по 2021 рік було побудовано перші дві сонячні електростанції потужністю 15 МВт і 10 МВт відповідно. Ці електростанції забезпечують компанію власною електроенергією, що дозволяє їй зменшити споживання електроенергії з традиційних джерел і, відповідно, викиди парникових газів. На 2022 – 2023 роки планувалось, побудувати ще 10

сонячних електростанцій, досяжність поставлених цілей, проаналізуємо в наступному пункті. Цією програмою «Кернел» змогла зменшити свій вплив на навколишнє середовище та стати більш конкурентоспроможною компанією, а також змогла зменшити викиди парникових газів на 20%.

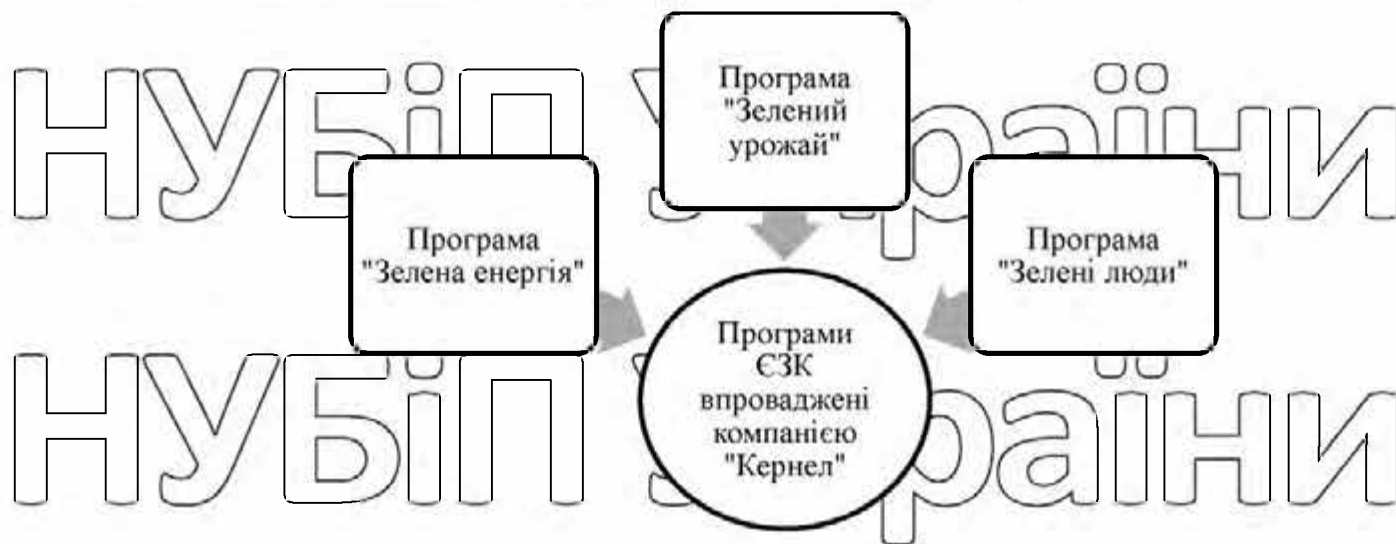

Рис. 2.7. Програми ЄЗК впроваджені компанією "Кернел".

Джерело: побудовано автором на основі [30]

У 2020 році було розпочато ще одну програму – «Зелений урожай», вона ставила перед компанією наступні цілі: зменшення використання пестицидів і добрив, а також розробку власних екологічно чистих продуктів. Відтак, у період 2020–2021 років компанія ввела технології точного землеробства та поливу, які дозволили зменшити використання пестицидів на 10% та зменшити використання добрив на 5%. Також фірма розробила власну лінійку екологічно чистої продукції, яка відповідає вимогам міжнародних стандартів. На 2022–2023 роки планувалось зменшення використання пестицидів на 20%, зменшення використання добрив на 10%, наявність у портфелі компанії 50% екологічно чистої продукції.

Програма «Зелені люди» від «Кернел» була запущена в 2021 році. Її цілі включають підвищення обізнаності співробітників про важливість сталого розвитку, а також розвиток навичок і компетенцій, необхідних для сталого ведення бізнесу. Компанія провела ряд заходів, спрямованих на підвищення обізнаності співробітників про важливість сталого розвитку. Серед них –

вебінари, тренінги та освітні програми. Також було розроблено курси та програми навчання, спрямовані на розвиток навичок і компетенцій, необхідних для сталого ведення бізнесу. «Кернел» створила платформу, яка дозволяє співробітникам ділитись ідеями та ініціативами, спрямованими на сталість.

Програма розрахована до 2024 року і на момент завершення планується забезпечити 100% обізнаність співробітників про важливість сталого розвитку, розвиток навичок і компетенцій у сфері сталого розвитку у 100% співробітників та залучення співробітників до сталого розвитку у 100% проєктів компанії.

Подібні проєкти у 2019, 2020, 2021 роках відповідно були впроваджені агрохолдингом «Астарта-Київ», яка є публічною європейською компанією. Результатом даних програм до повномасштабного вторгнення стало будівництво перших двох сонячних електростанцій загальною потужністю 10 МВт і 5 МВт відповідно у 2019 році, зменшення викидів газів на 10%.

Модернізація обладнання, встановлення енергозберігаючих технологій та впровадила програми енергоменеджменту. Зменшення використання пестицидів та добрив на 10% та 5% відповідно. Розвинути обізнаність співробітників та громадськості у важливості розвитку сталого бізнесу [31].

Отже, Український агробізнес до повномасштабного вторгнення демонструє значний прогрес у реалізації викликів створених ЄЗК - проваджуються нові технології і практики, які дозволяють підвищити ефективність виробництва і зменшити вплив на навколишнє середовище; збільшується виробництво екологічно чистої продукції; розширюється експорт агропродукції в ЄС. Також досліджено, що першими, ще до прийняття Україною ЄЗК, почали інтенсивні трансформаційні процеси компанії з європейськими інвестиціями. Однак, щоб повністю відповісти вимогам ЄЗК, український агробізнес має пройти певний значно довший шлях на різних рівнях ведення діяльності.

2.2. Вплив повномасштабного вторгнення на трансформаційні процеси українського агробізнесу.

Війна в Україні призвела до значних руйнувань в аграрному секторі, але також стимулювала розвиток нових технологій і практик, які дозволяють підвищити ефективність виробництва в умовах обмежених ресурсів. Для початку слід визначити, що для більш детального аналізу впливу повномасштабного вторгнення треба розглянути комплекс умов, а не лише зростання продуктивності праці, покращення якості та збільшення обсягів експорту аграрного сектору (рис. 2.8.).

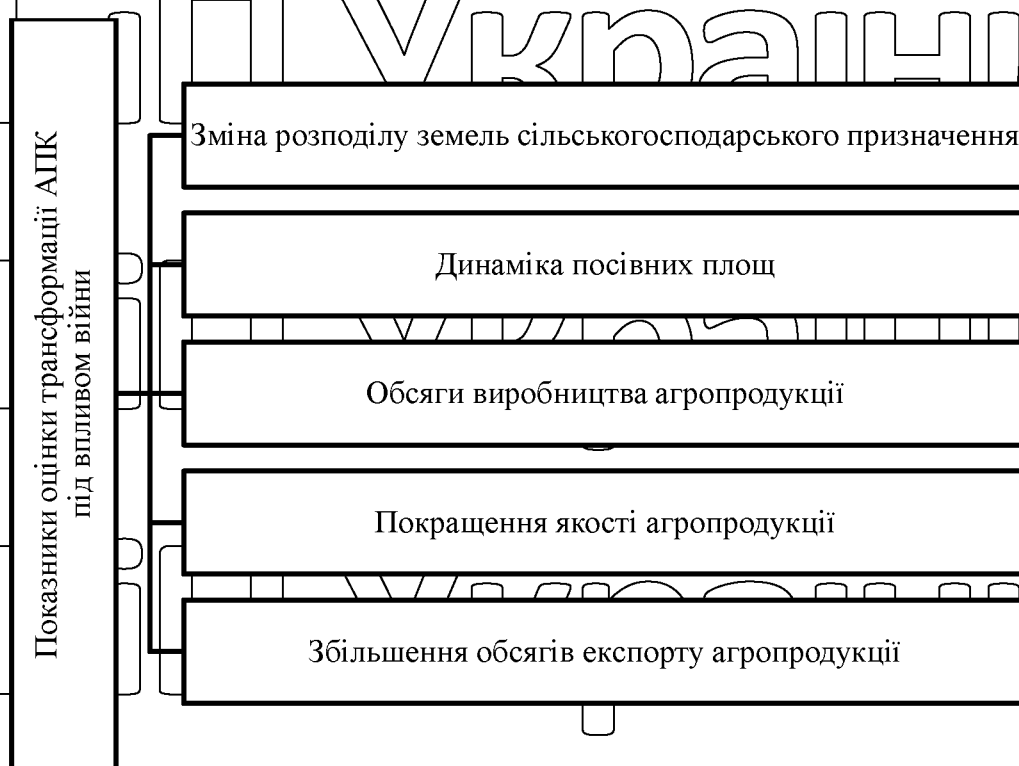

Рис. 2.8. Показники оцінки трансформації АПК під впливом війни.

Джерело: побудовано автором на основі [20].

Почнемо із першого показника — зміни розподілу земель сільськогосподарського призначення. Згідно даних Міністерства аграрної політики України у частковому співвідношенні практично змін не зазнала проте вважається, що загальна площа сільськогосподарських земель зменшилась на 15% (рис. 2.9.).

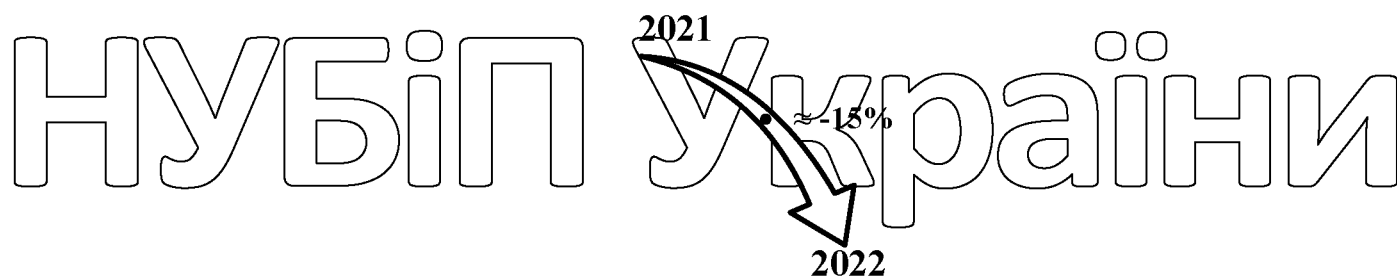

Рис. 2.9. Відсоткова зміна площі сільськогосподарських земель з 2021 по 2022 рік.

Джерело: побудовано автором на основі [29].

Основними причинами такої суттєвої зміни можна визначити захоплення значної частини сільськогосподарських земель на півдні та сході України; зростання ризиків для аграріїв, зокрема, від обстрілів та вибухів; кількість замінованої після деокупації територій, поки не придатних до ведення сільськогосподарської діяльності.

Саме через унеможливлення проведення сільськогосподарської діяльності на значній частині в минулому придатних земель, через їх окупацію, постійні обстріли чи замінування, а також через використані агресорами хімічних забруднювачів показник динаміки посівних площ у 2022 році порівняно з 2021 показав скорочення на 20% (рис. 2.10.).

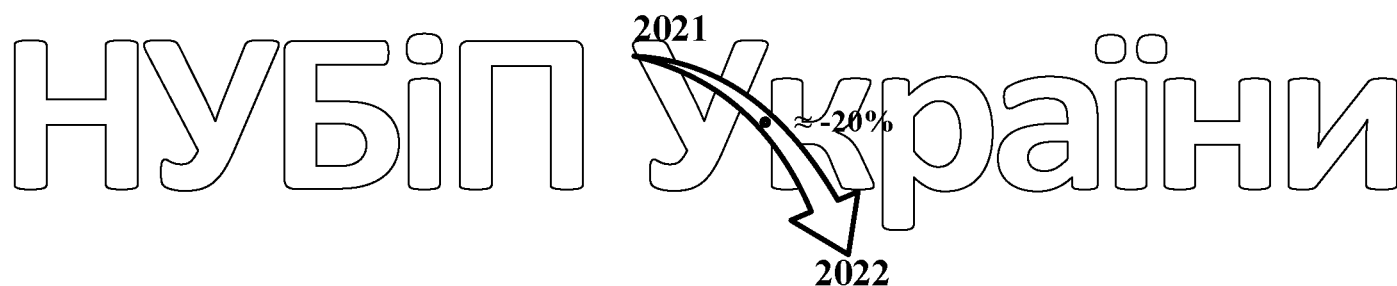

Рис. 2.10. Відсоткова зміна посівних площ з 2021 по 2022 рік.

Джерело: побудовано автором на основі [29].

Далі розглянемо показники обсягів виробництва агропромислової продукції. Із таблиці 2.3 бачимо, що найбільше постраждало виробництво зернових культур, а найменше зазнала змін продукція тваринництва. Такі зміни є пов'язаними зі складнощами у логістиці, а саме її вартості, проблемами з паливом та добривами, а також втратами техніки та зменшенням кількості задіяних у сільськогосподарській діяльності.

Таблиця 2.3

Зміна обсягів виробництва продукції АПК у 2022 році

Вид продукції	Оцінка виробництва в 2022 році	Відсоток зміни по відношенню до даних 2021 року
Зернові культури	53,9 млн т	-37%
Олійні культури	17,5 млн т	-24%
Цукровий буряк	9,1 млн т	-16%
М'ясо всіх видів	3,0 млн т	-11%
Молоко	7,7 млн т	-12%
Яйця	11,6 млн шт.	-18%

Джерело: складено автором на основі [27, 29].

Також постає питання: можливо якість продукції залишилась незмінною, попри зміну кількості виробленого товару? Тому було досліджено наступний показник детально, після чого зроблено висновок: Україна робить багато кроків до покращення якості виробленої продукції, наприклад у 2022 році було створено єдину державну базу даних лабораторних досліджень сільськогосподарської продукції. Це дозволило удосконалити систему контролю якості агропродукції та забезпечити споживачів безпечною та якісною продукцією. Проте також можна сказати, що загальний відсоток продукції вищого сорту зокрема рослинництва зменшився, адже країну було позбавлено можливості швидкого збуту, а також кількість елеваторів придатних до тривалого зберігання значно впала. На початку війни у портах Чорного і Азовського морів були заблоковані понад 20 млн. т. зернових та олійних культур. Через зупинку роботи портів Україна щодня втрачала \$170 млн. Через проблеми на елеваторах кінцеві запаси зерна збільшились у 4,8 разів у кінці сезону 2021/2022 порівняно з даними попереднього року. Через потребу у місцях зберігання, проблемах доступу і недостатності існуючих було побудовано або додано нові потужності до 32 елеваторів [32].

Станом на червень 2023 року кількість елеваторів на прифронтових територіях зазнала ще більших руйнівних змін (рис. 2.11.).

Аналізуючи діаграму, можемо зазначити, що втрата такої кількості елеваторів на території підконтрольній Україні позначила свій слід на розвитку галузі, а також зважаючи на роль нашого аграрного сектора у боротьбі з

НУВБІП України

світовим голодом, можна стверджувати, що цей показник відображає новий виклик перед цілями ЄЗК.

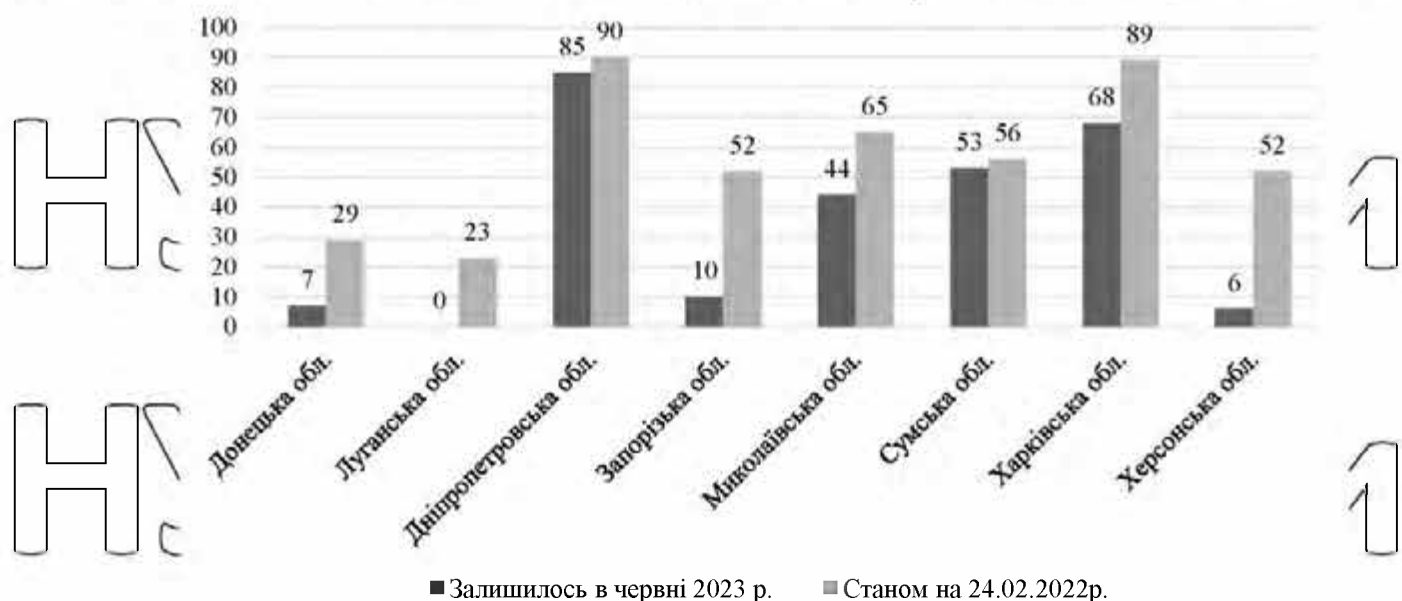

Рис. 2.11. Зміна у кількості елеваторів прифронтових територій за період війни до червня 2023 року.

Джерело: побудовано автором на основі [33].

На останок перейдемо до показника експорту сільськогосподарської продукції, що дає змогу оцінити рівень відповідності української продукції світовим вимогам та стандартам. Для початку зазначимо, що в 2021 році 98% експорту сільськогосподарської продукції реалізовувалося через морські порти, а через повномасштабне вторгнення це змінилось (рис. 2.12.).

У 2022 році на морський транспорт припало 5 076 тис. т експорту сільськогосподарської продукції, на залізничний – 1 152 тис. т, автомобільний – 480 тис. т та на інші види транспорту припадає 42 тис. т. Такі зміни були обумовлені наступним ланцюгом подій у 2022 році:

1. 24.02.2022р. – повномасштабне вторгнення на території України.
2. 26.02.2022р. – Азовське море та північно-західна частина Чорного моря перекриті російськими кораблями.
3. Березень-червень – альтернативними шляхами експорту були залізничні шляхи та малі порти Дунайського регіону.

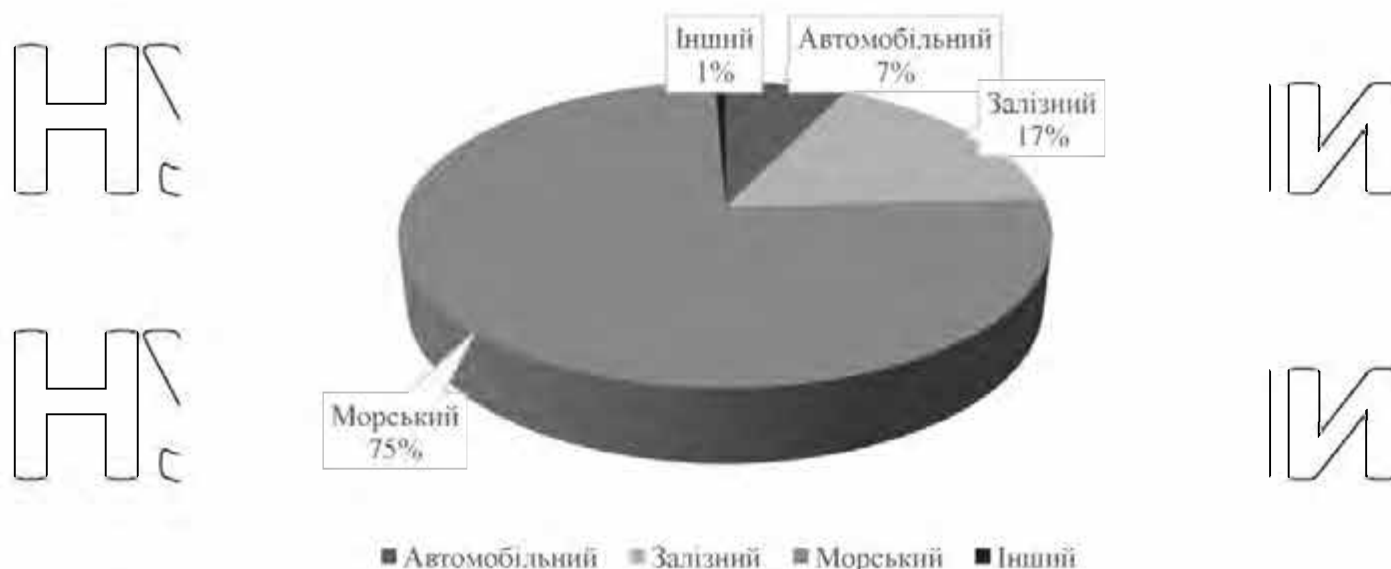

Рис. 2.12. Експорт продукції АПК за видами транспорту за 2022 рік, тис. т.
Джерело: побудовано автором на основі [26].

4. 30.06.2022р. – звільнення острова Зміїний, який має стратегічне значення та дозволило експортувати через гирло Дунаю.

5. 22.07.2022р. – підписання угоди про розблокування портів «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний» на 120 днів.

6. 01.08.2022р. – у рамках «Зеленого коридору» вишло перше судно з 26 тис. т української кукурудзи.

7. 17.11.2022р. – продовжено зернову угоду ще на 120 днів.

Як результат усіх цих послідовностей на кінець 2022 року 16,3 млн. т продукції АПК до 42 країн експортовано зерновим коридором. Після збору рекордного врожаю 108,8 млн. т зернових та олійних у 2021/22 МР в Україні прогнозувався рекордний обсяг експорту на світовий ринок. Але через війну, а

з новою й логістичні проблеми, український експорт призупинився. Також на досліджуванні показник вплинуло обмеження на початку березня 2022 р. КМУ експорту низки харчової продукції, зокрема жита, вівса, гречки, проса та цукру живої худоби, мороженого м'яса ВРХ, м'яса та м'ясних субпродуктів. Але з

червня обмеження на деякі види продукції скасували, зокрема на пшеницю та ячмінь

Загалом експорт АПК за 11 місяців 2022 року становив 21,1 млрд. дол. становив 52% від загального доходу з експорту, а за 2021 рік експорт був

27,3 млрд. дол., з часткою 41%. Тобто експорт продукції АПК зменшився на 23% (рис. 2.13.). Попри це показник експорту у країни ЄС став найбільшим за час незалежності саме під час війни і становив 13,1 млрд. дол.

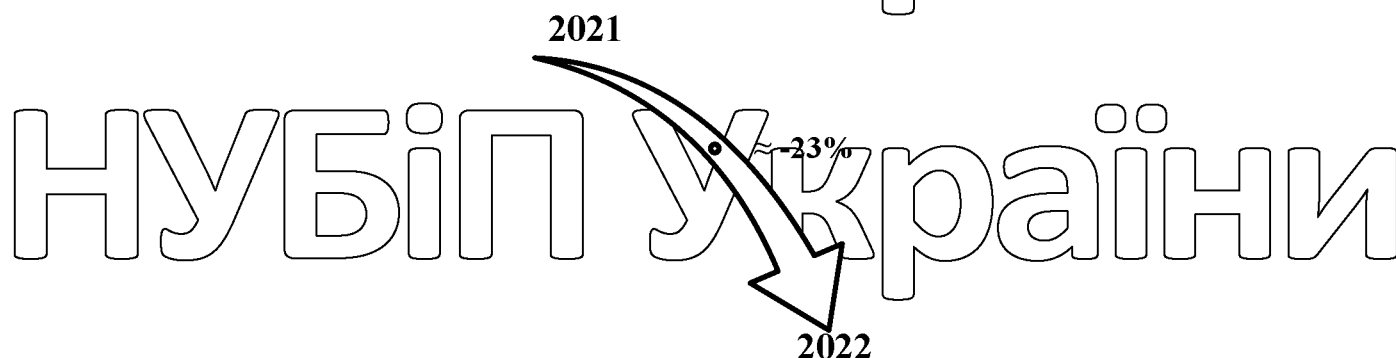

Рис. 2.13. Зміна експорту продукції АПК з 2021 по 2022 рік

Джерело: побудовано автором на основі [29].

А частка топових позицій експорту агропромислової продукції зазнала змін, які теж потребують аналізу (табл. 2.4.)

Таблиця 2.4
Топ-товари експорту АПК у 2021 році та зміни у 2022 році

Продукція	2021р., млрд дол.	11 місяців 2022р., млрд дол.
Олія соняшникова	6,4	5,0
Кукурудза	5,9	5,3
Пшениця	5,1	2,3
Насіння ріпаку	1,7	1,4
Макуха	1,5	0,7

Джерело: складено автором на основі [34].

Розберемо зміну таких змін для кожної позиції. Найбільше впала кількість експорту олії соняшникової, тому що було пошкоджено переробні підприємства та станції. Решта позицій продукції впали у експорті через ціну на них на зовнішньому ринку та зменшенні виробленої продукції, а також через складність внутрішніх та зовнішніх логістичних ланцюгів та відсутність достатньої кількості працівників сфери.

Після аналізу загальнонаціональних показників, можна розглянути вплив повномасштабного вторгнення на великі корпорації, які мають іноземні

інвестиції, що швидше можуть допомогти у пристосуванні до воєнних реалій та побачити можливості у ситуації, що склалась, для розвитку бізнесу у напрямку європейського зеленого курсу.

Так, «Кернел» одна з провідних аграрних компаній готувалась до війни ще з листопада 2021 року через створення запасів пального, надання повних прав місцевим підприємствам на випадок відсутності зв'язку, планування оренд пансіонатів для працівників, що потребували б евакуації з окупованих територій на заході України. Проте увесь рівень підготовки не зміг повністю забезпечити агро-холдинг. Найбільший вплив на процеси в компанії мало блокування експортування морськими шляхами. Через цю вартість акцій компанії на Варшавській біржі впала майже на третину. Компанія не могла реалізувати одержаний від сезону товар, і тільки після розблокування чорноморських портів вдалось вивести і продати запаси і повернутися на прибутковість.

«Кернел» врятувало, те що вони були не зосереджені на виробництві лише одного виду продукції, а гнучко підлаштувались під сучасні реалії та поміняли сівозміну: почали уникати культур, які вимагають великих ресурсів.

Наприклад, кукурудза дає 9–10 т з 1 га – не вигідно вирощувати продукт у якого дорога логістика, при тому, що впевненості в експорті немає. А от частку соняшнику навпаки збільшили – з 1 га є 3 т урожаю. Відповідно, менше складів для зберігання, легше транспортувати. Потім компанія переробляє її в олію, і експортується вже близько 2 т з 1 га. І при цьому валютного виторгу отримується на 25–30% більше. Збільшили частку рапсу і сої – культур із меншою врожайністю і більшою капіталомісткістю. Але треба розуміти, що є технології сівозміни, і не можливо отримати олійних культур більше, ніж 40–45%. Інакше це зіграє на короткому відрізку, але у довгостроковому плануванні значно зменшить ефективність [30].

Компанія втратила 6% площ земель придатних до діяльності у сезоні 2022/2023 через окупацію та замінування. З міркувань безпеки було закрито всі олійно-екстракційні заводи. Приколотнянський і Вовчанський заводи

перебували в окупації.

Щодо проєктів пов'язаних із ЄЗК то було призупинено будівництво сонячної електростанції в Одеській області, розвиток органічного землеробства був ускладнений через дефіцит добрив та пестицидів, а проєкт з впровадження системи зрошення в Полтавській області був відкладений через нестачу фінансування.

Проте компанія не повертається до довоєнних методів ведення бізнесу, а навпаки намагається і в нових реаліях досягнути поставлених цілей по програмах ЄЗК у встановлені терміни. Наприклад використовується система

Digital AgriBusiness, яка управляє агровиробництвом за допомогою автоматизованих алгоритмів на основі big data, знімає будь-які обмеження щодо управління земельним банком. Вивчаються варіанти переробки як нові джерела доходів та зменшать вплив на навколишнє середовище. Продовжується диверсифікація експорту, підтримка західних переходів. Будується олійно-екстраційний завод в Старокостянтинові та запущено проєкт у зеленій енергетиці з біомаси. Наразі усі заводи холдингу повністю енергонезалежні [35].

Компанія «Астарта-Київ» теж зазнала значних втрат та призупинила деякі проєкти передбачені програмами «Зелена енергія», «Зелений урожай» та «Зелені люди» через війну, проте завдяки стійкій організації процесів втрати мінімізовані на скільки це можна було зробити. У 2022 році компанії вдалось зберегти виробництво на перед воєнному рівні завдяки асортименту, який дозволив направити все виробництво не на продаж сировини, а на переробку та створення готового товару для споживання на внутрішньому ринку. Також «Астарта-Київ» продовжує розвивати власне інтегроване багатомодульне програмне забезпечення для управління бізнесом – AgriGhain. Завдяки чому у 2022 році площі органічних земель збільшилися на 10%. Компанія не припинила великих інвестиційних проєктів, наприклад почато будівництво нової технологічної лінії поглибленої переробки сої, це інноваційна технологія, яка передбачає річне виробництво майже 100 тис. т. кормового соєвого

протеїнового концентрату. Було встановлено систему зрошення на площі 3 тис. га, що дозволить економити воду та зменшити ризик ерозії ґрунтів [31].

Згідно з опитування Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) 44% виробників повідомляють про зростання собівартості продукції, а 25% опитаних говорять про скорочення або припинення виробництва через війну [27]. Тобто малому і середньому бізнесу важче адаптуватися та пристосуватися до змін спричинених війною, що пов'язано з концентрацією і повною залежністю від місцевості, недостатністю дотацій від держави, складністю зі збутом та цінами на ринку, а також зміною клімату у природних зонах України через воєнні дії.

Отже, з прикладу бізнесів бачимо, що етійкі системи мають інфраструктурний запас усередині, і саме це забезпечує етійкість до будь-яких умов, навіть таких як війна.

2.3. Порівняння підготовки України до переходу на європейський зелений курс та ситуації в інших провідних аграрних країнах Європи.

Як було визначено нами раніше агропромисловий комплекс України має значний потенціал для переходу на європейський зелений курс. Україна має родючі ґрунти, достатню кількість вологи та сприятливий клімат для вирощування сільськогосподарських культур. Крім того, в Україні є потужний аграрний сектор, який налічує понад 4 мільйони фермерських господарств із хорошою обізнаністю у сфері через хорошу теоретичну базу, що надається в навчальних закладах України.

Однак, Україна також має ряд проблем, які необхідно вирішити для успішного переходу на європейський зелений курс (рис 2.14.).

Для вирішення цих проблем, на нашу думку, Україна має взяти ряд заходів, зокрема:

- інвестувати в розвиток системи зрошення;

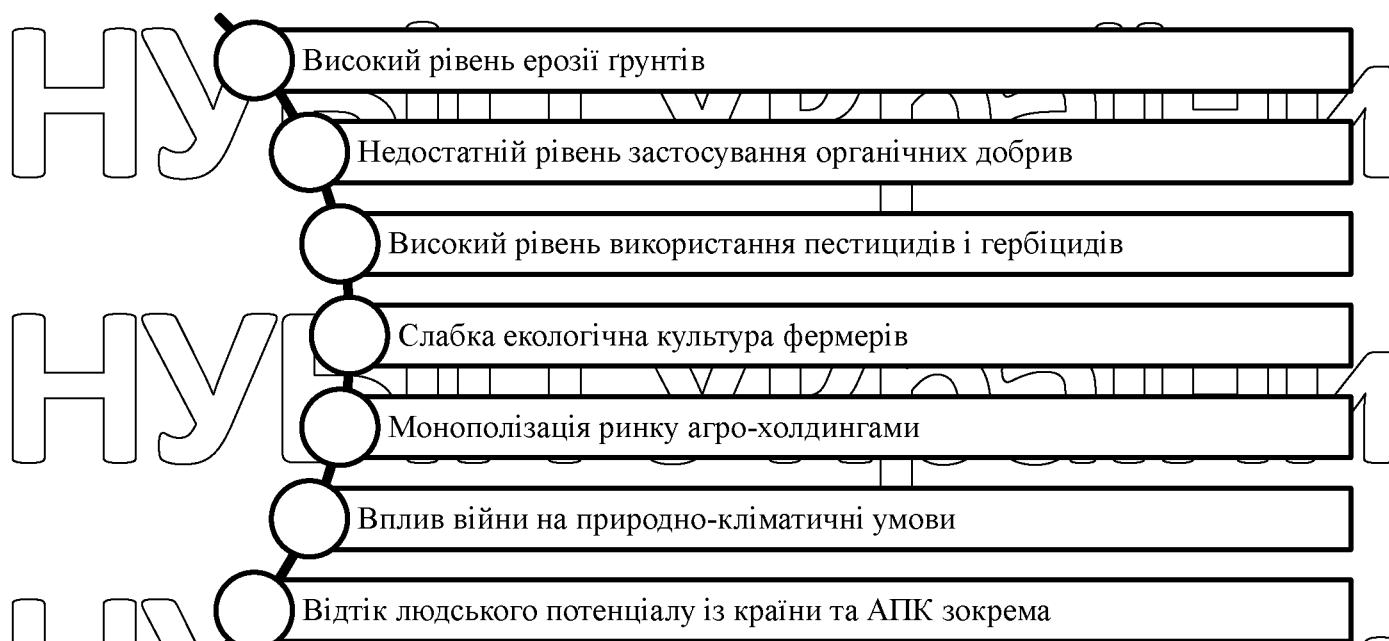

Рис. 2.14. Проблеми, що слід вирішити українському АПК для успішного переходу на ЄЗК.

Джерело: побудовано автором на основі [10].

- запроваджувати програми підтримки органічного землеробства від держави;

- зменшення державного регулювання, та більша децентралізація влади на місцях;

- обмежувати використання пестицидів і гербіцидів;
 проводити освітню роботу серед фермерів щодо важливості екологічно стійкого сільського господарства;

- створення та продовження кредитних та дотаційних програм на підтримку малого і середнього фермера;

- мінімізувати вплив війни через відновлення хімічного стану земель та повернення окупованих територій під владу України;

- створити умови та місця для робітників, що можуть і мають бути залучені у процесах АПК.

Інші провідні аграрні країни Європи показують більшу готовність до переходу бізнесу на європейський зелений курс. У цих країнах вже реалізовано ряд заходів, спрямованих на зниження впливу сільського господарства на

навколишнє середовище. Наприклад, 90% сільськогосподарських земель в Нідерландах мають систему зрошення, 20% сільськогосподарських земель у Франції є органічними, використання пестицидів у сільському господарстві Німеччини скоротилося на 25% за останні 10 років.

А якщо говорити у розрізі сукупних показників по ЄС то слід зазначити, що використання відновлюваних джерел енергії в ЄС зросло з 20% у 2015 році до 38% у 2022 році, викиди парникових газів скоротилися на 25% з 1990 року, а понад 20% земель у ЄС є заповідними, частка сукупних відновлюваних джерел енергії в сукупному енергобалансі ЄС становила 38% станом на 2022 рік [36].

Саме останній показник можна вважати важливим і таким, що на пришвидшення досягнення такого результату вплинула і війна розпочата Росією на території України, адже це стало рушієм до більшої відмови від пропонованих країною-агресором та становлення незалежності від неї, з подвійною вигодою для екології країн ЄС.

Країни ЄС теж ще мають ряд проблем (рис. 2.15.) які необхідно вирішити для успішного впровадження європейського зеленого курсу.

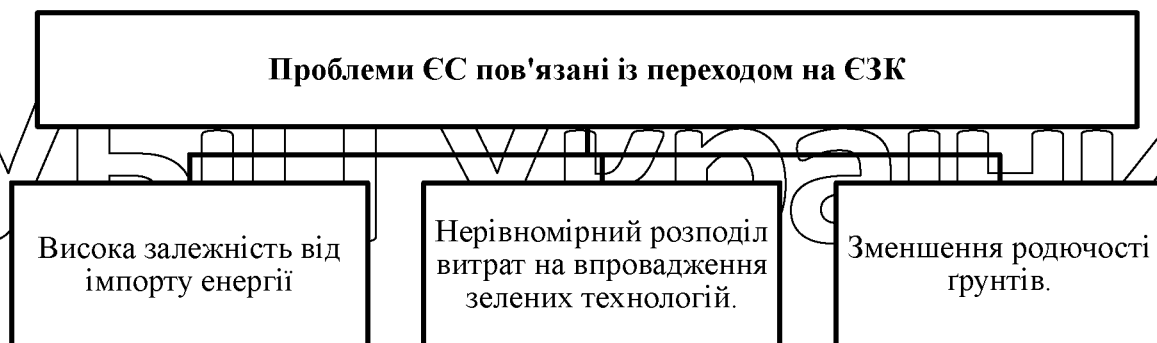

Рис. 2.15. Проблеми, що слід вирішити європейському АПК для успішного переходу на ЄЗК

Джерело: побудовано автором на основі [37].

Тобто бачимо, що і ЄС є над чим працювати у різних аспектах діяльності АПК. Але проблемних питань на даному етапі переході менше. Але для підтвердження такої думки слід порівняти стан готовності сільськогосподарського сектору України та провідних аграрних країн ЄС

(табл. 2.5.), якими визначимо топ-3 за ранжуванням кількості площ сільськогосподарських земель:

Таблиця 2.5

Порівняння стану готовності АПК України та наступних країн Європи до переходу на європейський зелений курс

Критерій	Україна	Угорщина	Нідерланди	Румунія
Природні ресурси	Має значні запаси природних ресурсів, включаючи чорноземні ґрунти. Крім того, має значні лісові ресурси та запаси прісної води.	Має менші запаси природних ресурсів, ніж Україна та Румунія. Має значні запаси біологічних ресурсів, таких як ліси, луки та рілля.	Мають дуже обмежені запаси природних ресурсів. Але, мають розвинену економіку. Мають значні запаси водних ресурсів.	Має значні запаси природних ресурсів, включаючи чорноземні ґрунти. Крім того, має значні лісові ресурси та запаси прісної води.
Розмір аграрного сектора	Сільське господарство становить близько 15% ВВП країни	Сільське господарство становить близько 5% ВВП країни	Сільське господарство становить близько 2% ВВП країни	Сільське господарство становить близько 10% ВВП країни
Рівень ерозії ґрунтів	Ерозією охоплено $\approx 50\%$ сільськогосподарських земель країни	Ерозією охоплено $\approx 20\%$ сільськогосподарських земель країни	Ерозією охоплено $\approx 10\%$ сільськогосподарських земель країни	Ерозією охоплено $\approx 30\%$ сільськогосподарських земель країни
Рівень застосування органічних добрив	Вносять лише на 10% сільськогосподарських земель	Вносять лише на 30% сільськогосподарських земель	Вносять лише на 50% сільськогосподарських земель	Вносять лише на 20% сільськогосподарських земель
Рівень використання пестицидів і гербіцидів	На 1 га витрачається близько 10 кг	На 1 га витрачається близько 6 кг	На 1 га витрачається близько 4 кг	На 1 га витрачається близько 8 кг
Екологічна культура фермерів	Слабка	Середня	Середня	Середня
Заходи щодо переходу на європейський зелений курс	Має на меті досягти кліматичної нейтральності до 2060 року	Має на меті досягти кліматичної нейтральності до 2040 року	Має на меті досягти кліматичної нейтральності до 2050 року	Має на меті досягти кліматичної нейтральності до 2050 року

Джерело: складено автором на основі [15, 27, 29].

1. Угорщина має 5,5 млн га сільськогосподарських земель, що займає

46,5% загальної площі країни.

2. Нідерланди мають 6,3 млн га сільськогосподарських земель, що займає 44,7% загальної площі країни.

3. Румунія мають 14,7 млн га сільськогосподарських земель, що займає 37,8% загальної площі країни [27].

Також ВВП сільськогосподарської продукції у відношенні до загального ВВП країни обраних держав є найбільшими у ЄС.

Відтак бачимо, що наразі серед трійки аграрних країн Європи Україна поки не є лідером за більшістю показників, тому точно має над чим працювати

у кожній із своїх проблемних зон. Пропозиції по покращенню процесів, що забезпечать зменшення відриву від європейських країн у трансформаційних процесах згідно ЄЗК, попри фактор війни та пізніший їх початок.

Отже, війну на території України можна розглянути з двох сторін: як загрозу для виробника через ускладнення процесів із безпекових поглядів та як поштовх до швидного переходу до ЄЗК, так як і фермери розуміють, що повертатися до старих способів виробництва більше не є рентабельним. Тому можна припустити, що якби не було такого фактора, Україні знадобилося б

більше часу та засобів для переходу на ЄЗК. Загалом нашій державі слід вчитися на досвід європейських країн і вжити необхідних заходів для забезпечення успішного вчасного переходу на європейський зелений курс.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ

3.1. Удосконалення механізму ефективного переходу українського агробізнесу до європейського зеленого курсу.

У попередньому розділі нами проаналізовано стан готовності українського аграрного сектору до переходу на європейський зелений курс, та зазначено, що одна із існуючих проблем – це необізнаність у цьому питанні суспільства. Тому для аналізу та перевірки уже створеного державними органами та окремими організаціями механізмів переходу слід знати думку населенням, та як воно може вплинути на роботу механізмів. Актуальною оцінкою ставлення і обізнаності українців щодо ЄЗК можна вважати аналітичну записку ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» опубліковану у лютому 2023 року [38].

Відповідно до представленої у даній аналітичній записці інформації можна зробити висновки, що українці не достатньо обізнані у значенні європейського зеленого курсу для подальшого розвитку та як одного з рушіїв повоєнної відбудови. Основними принципами повоєнного відновлення, на думку українців, мають бути боротьба з корупцією (43,1%), відбудувати краще ніж було (41,6%) та врахування думки громад (41,1%). Наступними є пріоритетність національної безпеки, включаючи енергетику, оборону (40,6%) та створення умов для повернення людей додому (38,1%). Принцип відбудови на зелених засадах став аутсайдерським (рис. 3.1.). Після нього залишились лише такі відповіді як: «створення умов для ведення підприємницької діяльності» та «важко відповісти» [38]. Такі відповіді можна обґрунтувати необізнаністю людей у важливості таких напрямків розвитку, а також фактором зменшення фінансової забезпеченості великої частини населення, в зв'язку з

НУБІП України

чим вони повернулись до прагнення задовольнити першочергові потреби та подолати проблеми, які, на їх думку, ускладнюють їх життя і змушують вагатися.

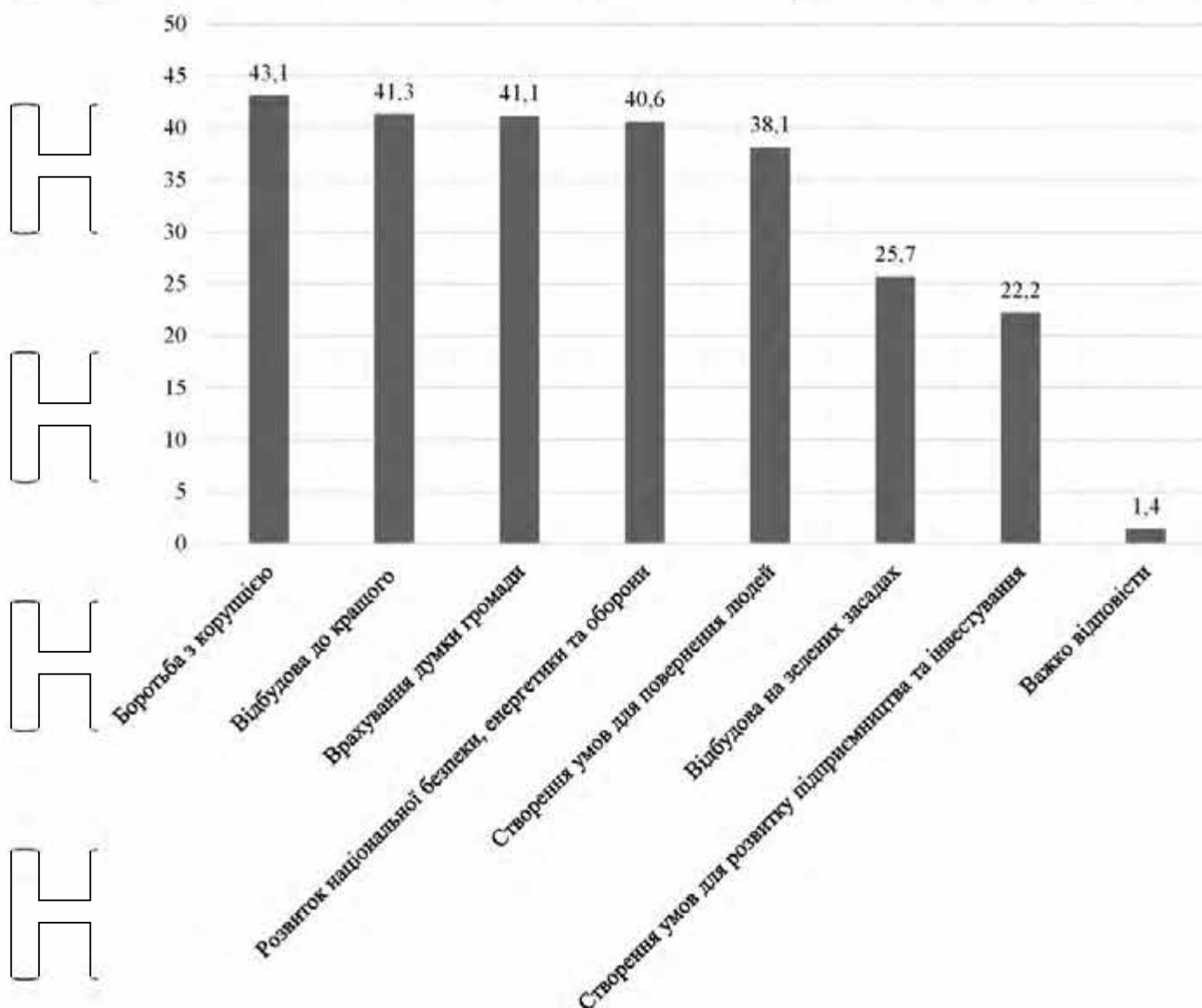

Рис. 3.1. Основні принципи повоєнного відновлення, на думку українців.

Джерело: побудовано автором на основі [38].

Також якщо врахувати, що такі принципи як боротьба з корупцією, відбудовування кращими способами та врахування думки суспільства є безпосередніми і незаперечними принципами ЄЗК, то з даного дослідження

можна також зробити висновок, що причиною низького значення відбудови на зелених засадах є необізнаність громадян у значеннях і аспектах курсу. А забезпечення безпеки енергетики та забезпеченням умов для повернення

переселенців додому є факторами, що визначатимуть сталість України.

Так бачить Україну в ЄЗК пересічний громадянин, крім того ми притримуємося думки, що на не високе бажання залученості до процесу переходу впливає низька екологічна культура. Яку держава має подолати, так як має своє бачення країни, як такої, що зазнає трансформацій та стане країною-членкинею ЄС, що наслідуватиме культуру ЄЗК. Ото ж, державні органи вже розробили низку механізмів ефективного переходу країни на ЄЗК (рис 3.2.)

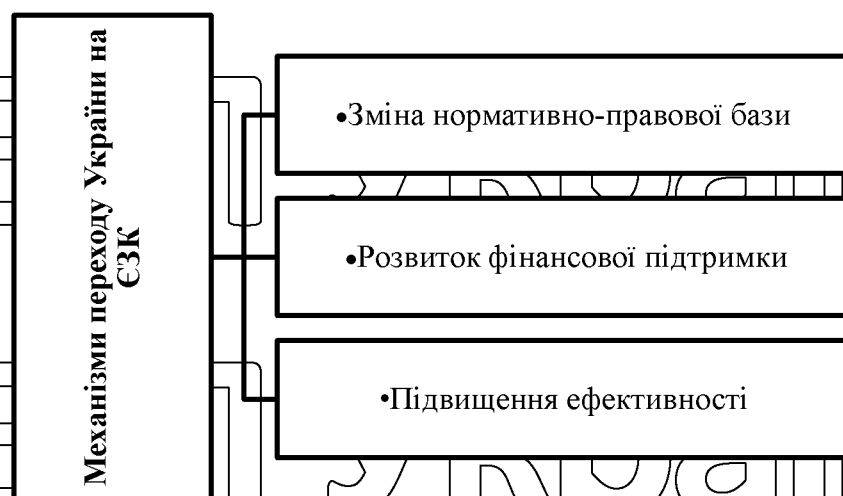

Рис. 3.2. Механізми переходу України на ЄЗК.

Джерело: побудовано автором на основі [39].

Якщо інтегрувати ці механізми до аграрного сектору, то зміна нормативно-правової бази є одним з ключових механізмів переходу українського агробізнесу до європейського зеленого курсу. Нові закони та підзаконні акти встановлюють чіткі вимоги до ведення сільського господарства з урахуванням екологічних та кліматичних аспектів. Такими законами можна визначити наступні (табл. 3.1.):

Розвиток фінансової підтримки є важливим фактором стимулювання агровиробників до переходу на європейські стандарти. Програми фінансової підтримки допомагають агровиробникам покривати витрати на модернізацію виробництва та впровадження нових технологій. Для агровиробників, що переходять на ЄЗК, держава запровадила низку програм підтримки (табл. 3.2.).

Таблиця 3.1

Закони, що відносяться тих, що змінюють нормативно-правову базу АПК при переході на ЄЗК

Закон	Значення для АПК
Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів	Встановлює національні цілі щодо скорочення викидів парникових газів у сільському господарстві.
Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції	Визначає правила та вимоги до виробництва органічної продукції
Про енергетичну ефективність	Встановлює вимоги до енергоефективності в сільському господарстві.

Джерело: складено автором на основі [40, 41, 42].

Такі програми дають поштовх до розвитку АПК у потрібному напрямку мінімізуючи втрати бізнесу, та показуючи переваги виробництва на заданих засадах.

Таблиця 3.2

Програми фінансової підтримки для агровиробників, що переходять на ЄЗК

Програма	Значення
Програма підтримки органічного землеробства	Надає гранти на створення та розвиток органічних господарств.
Програма підтримки енергоефективності в агросекторі	Надає гранти на модернізацію енергетичної інфраструктури в агросекторі.
Програма підтримки розвитку відновлюваних джерел енергії в агросекторі	Надає гранти на установку сонячних та вітрових електростанцій в агросекторі.

Джерело: складено автором на основі [16, 27].

І нарешті, підвищення обізнаності є необхідним для того, щоб агровиробники розуміли важливість переходу на європейські стандарти та мали можливість отримати необхідну інформацію про ці стандарти. Як наслідок застосування такого механізму уряд України розробив інформаційні матеріали про європейський зелений курс, які доступні на веб-сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування та проводить семінари та вебінари для бізнесу, організацій та громадян, на яких розповідається про європейський зелений курс [43].

Слід також вказати, що Міністерством аграрної політики спільно з партнерами розроблено презентацію щодо стратегії розвитку агропромислового комплексу, де вказали всі переваги переходу на ЄЗК на державному рівні. В ній зазначено тренди в сільському господарстві та наслідування Україною більш розвинених країн Європи, наприклад переробка 50% врожаю за моделлю Франції, Нідерландів, або повна переробка вторинних відходів для вироблення біометану за принципами Норвегії та Німеччини [44].

Отже, Україна дотримується аналогічного алгоритму переходу до ЄЗК, що вже розроблений та яким користуються країни Європейського Союзу (рис. 3.3.) проте всі процеси відбуваються одночасно, а не по чергово, на протигагу наслідуваних держав [45].

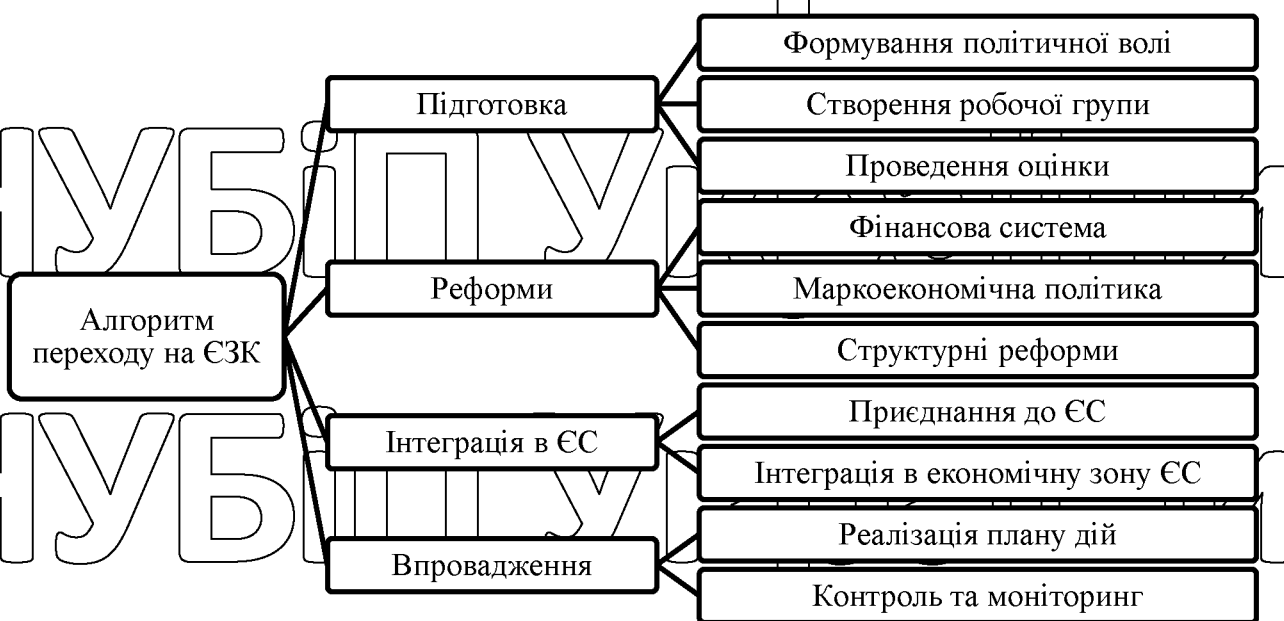

Рис. 3.3. Алгоритм переходу України на ЄЗК.

Джерело: побудовано автором на основі [45].

Підготовка передбачає формування політичної волі, адже важливо, що уряд України прийняв рішення про перехід до ЄЗК і розробив план дій для його реалізації, створення робочої групи для розробки та реалізації плану дій, до складу якої увійдуть представники уряду, бізнесу, громадськості та міжнародних організацій; перед початком переходу необхідно провести оцінку

стану економіки України та її відповідності критеріям ЄЗК. Реформувань зазнає фінансова система, макроекономічна політика зокрема, а також Україна повинна провести структурні реформи, які підвищать її конкурентоспроможність і сприятимуть економічному зростанню. Інтеграція в

ЄС передбачає, що Україна повинна приєднатися до Європейського Союзу, щоб мати доступ до єдиного ринку ЄС та інтегруватися в економічну зону ЄС, щоб мати доступ до єдиної валюти ЄС. Ціля розробки плану дій необхідно забезпечити його реалізацію. Необхідно здійснювати контроль та моніторинг

процесу переходу до ЄЗК, щоб своєчасно виявити та усунути можливі проблеми [45].

Цей алгоритм є загальним і адаптований до конкретних умов України. Але ми бачимо і недоліки у системах переходу українського агробізнесу на ЄЗК, через які зроблено висновок, щодо необхідності наступних дій:

- Прийняти остаточно рішення щодо принципів повоєнної відбудови України та напрямів розбудови АПК.

- Україна повинна створити сприятливий інвестиційний клімат, щоб залучити інвестиції, які необхідні для економічного розвитку.

- Підвищити рівень освіти та кваліфікації населення, щоб забезпечити його готовність до роботи в умовах економіки ЄЗК.

- Збільшити фінансування програм фінансової підтримки орієнтованих на малий та середній бізнес. Це дозволить підприємствам, організаціям та громадянам отримати доступ до необхідних коштів для переходу до європейського зеленого курсу.

- Удосконалити нормативно-правову базу. Це дозволить забезпечити чіткі та зрозумілі вимоги щодо переходу до європейського зеленого курсу.

- Покращити рівень обізнаності населення. Це дозволить населенню усвідомити важливість переходу до європейського зеленого курсу та отримати необхідну інформацію про цей курс.

3.2. Напрями посилення стимулюючого впливу держави в процесі переходу аграрного бізнесу до європейського зеленого курсу.

На фоні змін, які у природно-кліматичні умови, внесла війна на нашій території, держава перш за все має прийняти важливі рішення, що матимуть колосальний вплив на розвиток і майбутнє країни. Ми виявили, що суспільство потрібно інформувати та стимулювати до трансформаційних процесів та описали напрями дії держави, що допоможуть краще та швидше перейти до ЄЗК, завдяки можливостям, які можна знайти у нинішній ситуації в країні.

Головною можливістю для всіх гравців ринку став високий рівень міжнародної підтримки з боку країн та організацій-партнерок, що зацікавлені у відновленні України як однієї зі світових гарантів забезпечення продовольчої безпеки. Держава в цьому напрямку має вигідно представляти себе, свою бізнес діяльність на міжнародній арені та забезпечувати всіляку фінансову підтримку у різних галузях, особливо тих, де продукція виробництва досі не задовольняє стандартів якості ЄС. Наприклад, наразі міністерство аграрної політики працює над фінансуванням розвитку молочного господарства, розроблено гранти для підприємств у розмірі 8 млн. грн на переробку сировини, що може допомогти у зменшенні кількості відходів за рахунок неперервного використання всього вторинного матеріалу та у забезпеченні необхідної кількості біопалива в Україні, що забезпечить створення нових робочих місць. Для забезпечення кращої якості молочної продукції уряд спільно із Швейцарією проводить навчання для підприємців, що показують усі переваги та необхідні процеси для сталого розвитку [46].

Держава також визнає потребу у виробництві біопалива, як важливого фактора розвитку економіки. Розроблено проекти підтримки агровиробників, і в цьому напрямку. Фермери підтримують таку позицію держави, а найпрогресивніші навіть ідуть швидше від стимулюючих заходів уряду. Наприклад, ферма «Зелений гай» на Дніпропетровщині планує перехід до карбонового маркування. Наразі вони намагаються максимально зменшити

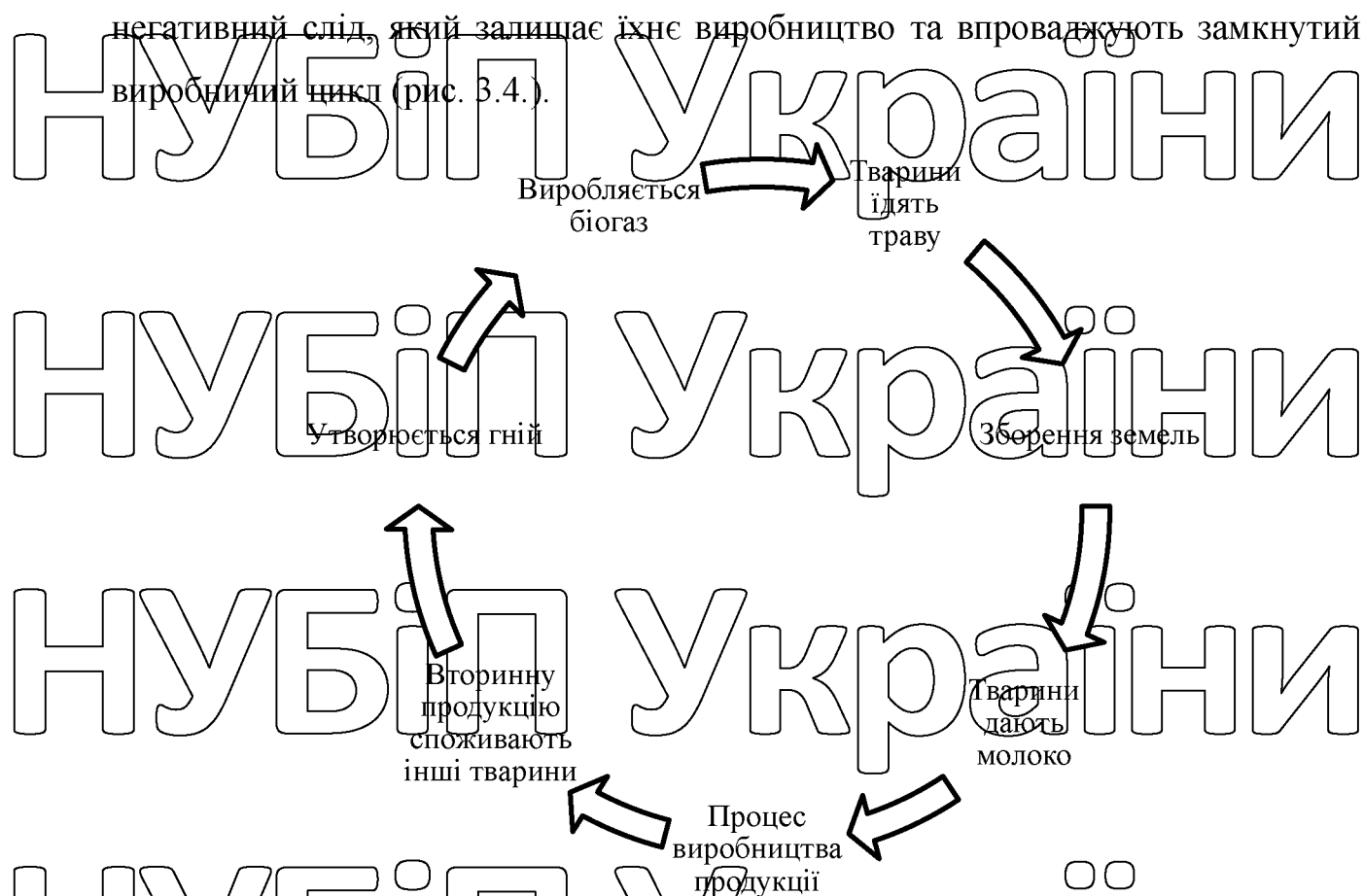

Рис. 3.4. Циклічне виробництво ФГ «Зелений Гай», Дніпропетровська обл., Кам'янський р-н, село Зелений Луг.

Джерело: побудовано автором на основі [47].

Відтак, з рисунка бачимо, що навіть мала ферма може стати запорукою розвитку країни згідно ЄЗК, де закритий цикл виглядатиме наступним чином: тварини їдять траву — зобрюють землю — дають молоко. Виробляється продукція на реалізацію. Вторинні відходи повертаються. Її вживають поросята та інші тварини, після чого залишається багато гною. Потім гній та рідкі відходи рослин з фільтраційних лагун створюють біогаз. Також завдяки каліфорнійським хробакам отримують біогумус і таким чином відновлюють структуру ґрунту на своїй території. Де також дбають не лише про зменшення викидів але і намагаються зробити вплив на природу максимально від'ємним — висаджують дерева, на місці колишнього сміттєзвалища та мають надію створити там ліс, що в подальшому стане заповідною зоною, на наблизить

Україну до ЄЗК [47].

Як одну зі суттєвих змін у розвитку державного стимулювання та розвитку аграрної сфери України після перемоги, ми визначаємо перехід від курсу відновлення Каховської ГЕС, до створення на залежній території нових селищ із придатними до ведення перспективних напрямків сільськогосподарської діяльності. Що це дасть в перспективі, так як відобразатиметься на розвитку України у напрямку ЄЗК?

Засадження територій мають ряд переваг над відбудовою Каховської ГЕС для АПК України, та й економіки в цілому. Каховське водосховище займає

площу близько 2170 кв. км. Ще від самого початку його будівництва ГЕС мала значний вплив на навколишнє середовище. Затоплення земель призвело до знищення унікальної природної екосистеми Великого Лугу. Крім того,

Каховське водосховище стало джерелом забруднення вод Дніпра. Тобто територія набула власного біополя штучним методом та не мала на меті збереження біорізноманіття. Наразі і нові життя було зруйновано підривом дамб ГЕС. Держава планує відновити діяльність станції та реконструювати її, адже вона є джерелом зрошення посушливих прилеглих земель, джерелом питної води та джерелом охолодження для Запорізької АЕС. Всі ці фактори

спонукають державу до відбудови, хоча можна знайти способи вирішення цих проблем інакше. Наприклад застосування гідротехнічної меліорації земель збільшить врожайність у 2-3 рази і вирішить питання зрошення земель [48].

Відбудова ГЕС має ряд суттєвих недоліків, що мають бути прийняті державою до уваги:

- висока вартість, відновлення Каховської ГЕС потребуватиме значних фінансових витрат;

- застарілість технологій ГЕС, наприклад у США тільки 6% енергетичного забезпечення країни займають ГЕС;

- негативний вплив на навколишнє середовище, відновлення Каховської ГЕС призведе до збільшення забруднення навколишнього середовища, зокрема, вод Дніпра.

- зниження продуктивності сільськогосподарських угідь, відновлення Каховської ГЕС призведе до зменшення площі сільськогосподарських угідь, що негативно позначиться на виробництві сільськогосподарської продукції [49].

На нашу думку засадження цих територій дозволить збільшити площу сільськогосподарських угідь, що призведе до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, а землі Великого Лугу завжди буди досить родючими. Засадження дерев і чагарників сприятиме покращенню якості ґрунтів, підвищуючи їхній вміст гумусу і поживних речовин. Це позитивно позначиться на врожайності сільськогосподарських культур, допоможе запобігти ерозії ґрунтів, що особливо актуально для територій, що знаходяться в посушливих районах, сприятиме збільшенню біорізноманіття, що є важливим для екологічного балансу. А також забезпечить можливість притоку населення на ці території, через створення підприємств переробки виробленої продукції та створення інфраструктури суміжних з аграрною галуззю: машинобудування, сфера послуг, торгівля, транспорт, хімічна промисловість тощо. Тобто робітники колишньої ГЕС та їх сім'ї можуть бути забезпечені гідними умовами праці та створювати потенціал для розвитку держави згідно ЄЗК та взагалі міжнародних стандартів відновлюючи повоєнну економіку України з максимальною ефективністю із меншими витратами.

Таким чином, визначимо, що засадження території Каховської ГЕС може дати такі переваги (рис. 3.5.) і є більш вигідною альтернативою відбудові станції для АПК України.

Рис. 3.5. Переваги засадження території зруйнованої Каховської ГЕС.

Джерело: побудовано автором на основі [15, 50]

Для того, щоб такий трансформаційний процес пройшов максимально вигідно та виглядав привабливо для населення, несучи максимальну вигоду економіці та екології при повоєнній відбудові країни, згідно ЄЗК держава може подати заявку на отримання грантів від Європейського Союзу та залучити приватні інвестиції іноземних компаній для засадження територій та, що не мало важливо, заселення територій (будівництво населених пунктів із гідними умовами проживання). Держава може запровадити податкові пільги та інші стимулюючі заходи для підприємств і організацій, які здійснюватимуть діяльність у даній місцевості.

Саме під час запровадження стимулюючих заходів слід зосередитись на потребі розвитку та підтримці малих фермерських господарств, що є рушіями аграрного сектору у ЄС, та надати їх можливість та заохочення для створення умов розвитку територій. Адже згідно згаданих вище досліджень, саме малі та середні аграрні підприємства зазнали найбільших втрат, спричинених війною, та мають отримати підтримку від держави, наприклад:

1. Держава може надавати гранти, субсидії або податкові пільги для підприємств і організацій, які здійснюють агропромислову та переробну діяльність у регіоні.

2. Держава може проводити кампанії з пропаганди, а також організовувати освітні заходи для підприємців аграрної та супровідних сфер.

Ось деякі конкретні заходи, які можна взяти:

- надання грантів на придбання засобів виробництва;
- організація освітніх заходів, про можливості;
- створення кредитування для місцевих агровиробників на пільгових умовах для початку власної справи;
- субсидювання оплати праці працівників;
- надання податкових пільг для підприємств і організацій;
- проведення конкурсів на найкращі бізнес-ідеї з джерелами фінансування від держави.

Впровадження цих заходів допоможе залучити малий та середній бізнес

до проектів засадження території навколо Каховської ГЕС. Це сприятиме збільшенню площ зелених насаджень навколо ГЕС, що матиме позитивний вплив на екологію регіону, наблизить Україну на шляху до цілей ЄЗК та принесе економічну вигоду.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

Як підсумок проведеного дослідження, можемо зазначити, що тема «Трансформація українського агробізнесу в умовах європейського зеленого курсу» є надзвичайно актуальною і важливою для розуміння сучасних викликів, які стоять перед українським аграрним сектором і суспільством в цілому. Адже Україна прагне наблизитися до Європейського Союзу і вже долучилася до європейського зеленого курсу. Реалізація цих амбіцій потребує глибоких структурних змін у агробізнесі. Українські агропідприємства, які бажають ефективно конкурувати на міжнародному ринку, повинні відповідати цим вимогам. Розвиток сталого агробізнесу може стати привабливим для інвесторів, які шукають можливості для зелених інвестицій в Україні. Громадяни усе більше обурюються екологічними проблемами та вимагають сталого розвитку, тому створення екологічно відповідального агробізнесу може позитивно вплинути на імідж підприємств. Трансформація агробізнесу може мати важливий соціальний вплив, забезпечуючи стійкішу продовольчу безпеку та покращення якості життя сільського населення.

Тому, трансформація українського агробізнесу в умовах європейського зеленого курсу є складним і багатогранним процесом, який вимагає значних зусиль і ресурсів від усіх учасників. Аналіз теоретичних основ та сфер впливу ЄЗК на аграрний бізнес показав, що ключовими напрямками трансформації є:

- зменшення викидів парникових газів, що передбачає перехід на енергоефективні технології, використання відновлюваних джерел енергії, скорочення використання мінеральних добрив та пестицидів,
- збереження біорізноманіття, тобто захист земель від ерозії, підвищення продуктивності земель, збереження водних ресурсів та дикої природи.

- забезпечення соціальних та економічних потреб сільського населення, розвиток сільських територій.

Оцінка потенціалу українського бізнесу на трансформаційному шляху демонструє, що Україна має значні можливості для переходу на європейський зелений курс.

Аналіз рівня трансформації українського агробізнесу до повномасштабного вторгнення показав, що підприємства агропромислового комплексу України вже зробили певні кроки в цьому напрямі. Однак, для досягнення амбітних цілей європейського зеленого курсу, необхідні додаткові зусилля. А вплив повномасштабного вторгнення на трансформаційні процеси українського агробізнесу є негативним. Воно призвело до руйнування інфраструктури, знищення сільськогосподарських угідь, загибелі худоби та птиці. Це ускладнює реалізацію трансформаційних проектів і потребує додаткових зусиль держави та бізнесу.

Порівняння підготовки України до переходу на європейський зелений курс та інших провідних аграрних країн Європи показало, що Україна відстає від них у деяких аспектах. Зокрема, в Україні є недостатній рівень інвестицій у розвиток відновлюваних джерел енергії, захисту земель від ерозії та збереження водних ресурсів. Для удосконалення механізму ефективного переходу українського агробізнесу до європейського зеленого курсу необхідно:

- створити нормативно-правову базу, яка буде стимулювати підприємства агропромислового комплексу України до переходу на європейський зелений курс;

- забезпечити доступ підприємств до фінансових ресурсів, необхідних для реалізації трансформаційних проектів;
- створити систему підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для агропромислового комплексу України.

Для посилення стимулюючого впливу держави в процесі переходу аграрного бізнесу до європейського зеленого курсу необхідно:

- запровадити систему грантової підтримки підприємств агропромислового комплексу України, які реалізують проекти з переходу на європейський зелений курс;

- створити систему податкових пільг для підприємств агропромислового комплексу України, які здійснюють інвестиції в екологічно чисті технології;
- запровадити систему сертифікації та маркування продукції, яка

виробляється з використанням екологічно чистих технологій.

Практичне значення дослідження полягає у підвищенні обізнаності про виклики та можливості, пов'язані з трансформацією українського агробізнесу, розробці рекомендацій для урядів, підприємств, громадськості та прогнозуванні розвитку в умовах європейського зеленого курсу.

На основі проведеного дослідження для держави пропонується створення більшої кількості стимулюючих заходів, що забезпечать перехід на ЄЗК, а для підприємств АПК розписано наступні рекомендації:

- приділяти увагу людському фактору та забезпечувати підтримку працівників у процесі трансформації;
- важливо розробити комплексний план трансформації, який буде враховувати всі аспекти цього процесу;

- бути готовим до змін і адаптуватися до них, маючи декілька планів дій, згідно можливого розвитку подій;

- починати нові проєкти лише в клоні трансформації, тобто які будуть сприяти зменшенню викидів парникових газів, збереженню біорізноманіття та сталому розвитку.

Як бачимо, дослідження вказує на важливість співпраці між урядом, громадськими організаціями та приватним сектором для досягнення спільних цілей щодо сталого розвитку агробізнесу. Враховуючи зміни в умовах зеленого курсу, український агробізнес має великий потенціал для створення сталої, екологічно чистої та ефективної аграрної системи, яка сприятиме як економічному зростанню, так і збереженню навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балежентіс А., Яценко О. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. Міжнародна економічна політика. 2018. № 1. С. 32-62. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2018_1_4.

2. Дугінець Г. В. Україна в зоні вільної торгівлі з Європейським Союзом. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1. С. 32-41.

3. ЄРМАКОВ, О. Ю., КОСТЕЦЬКА, Т. І. Зелена економіка в повоєнному розвитку України. Екологічні та соціальні аспекти розвитку економіки в умовах євроінтеграції: тези доповідей ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-28 жовтня 2022 р./ за ред. Г.В. Табацької. Миколаїв, 2022. С. 14-16.

4. Kostetska K., Khumarova N., Umanska Y., Shmygol N., Koval V. Institutional qualities of inclusive environmental management in sustainable economic development. Management Systems in Production Engineering. 2020. №28(2). С. 15-22.

5. Koval V., Mikhno I. Ecological sustainability preservation of national economy by waste management methods. Economics. Ecology. Socium. 2020. № 3(2). С. 30-40.

6. Galina Kupalova, Natalia Goncharenko. Information Technologies in Training of Green Business Managers ICTERI 2019: ICT in Education, Research, and Industrial Applications: Integration, Harmonization, and Knowledge Transfer – Volume I: Main Conference, Kherson, Ukraine, June 12-15, 2019. P. 348-357 (Scopus).

7. Тюріна А.А. Зелена економіка: дорожня карта трансформації. Екологічні та соціальні аспекти розвитку економіки в умовах євроінтеграції: тези доповідей ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-28 жовтня 2022 р./ за ред. Г.В. Табацької. Миколаїв, 2022. С. 36-39.

8. Tiurina, A., Kapelista, I., Omelchenko, A., Obykhod, H., & Pavliuk, S. (2021). Sustainable economic development of Ukraine through the agro-sector growth. Scientific Horizons, 24(12), 92-101. DOI: 10.48077/scihor.24(12).2021.92-

101

9. Faichuk, O., Vcliak, L., Hutsol, T., Glowacki, Sz., Pansyr, Y., Slobodian, S., Szelag-Sikora, A., Grodek-Szostak, Z. European Green Deal: Threats Assessment for Agri-Food Exporting Countries to the EU. Sustainability. 2022, 14, 3712. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14073712>.

10. Tryhuba, A., Mudryk, K., Tryhuba, I., Hutsol, T., Glowacki, S., Faichuk, C., Kovalenko, N., Shevtsova, A., Ratajski, A., Janaszek-Mankowska, M., Tulej, W. Coordination of Configurations of Technologically Integrated "European Green Deal" Projects. Processes 2022, 10, 1768. DOI: <https://doi.org/10.3390/pr10091768>.

11. Кисельов Д. М., Міщенко Ю. О., Олейникова О. В. Трансформація українського агробізнесу в умовах європейського зеленого курсу. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2023. 200 с.

12. Швед О. В., Петріна Р. О., Комаровська-Порохнявець О. З., Новіков В. П. Екологічні біотехнології. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 424 с.

13. Шевченко М. В., Серова О. В., Сіренко М. М., Сіренко В. В. Агроєкологія та охорона навколишнього середовища. К.: ВПЦ "Київський університет", 2019. 352 с.

14. Чумак В. Г., Гавриленко В. П., Мельник О. В., Мельник О. В. Агроєкологія. К.: ВПЦ "Київський університет", 2018. 280 с.

15. Європейський зелений курс. Представництво України при ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-vevropejska-zelena-ugoda>.

16. Переклад Європейського зеленого курсу (ЄЗК) на українську мову. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/600/files/edg-translation-ukr-final.pdf>.

17. Посилення кліматичних амбіцій Європи до 2030 року. Інвестування в кліматично нейтральне майбутнє на благо наших людей. URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/EGDCards/final_00_10_Climate_plan_card_2021_ua.pdf.

18. Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року – Повернення природи у наше життя. URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/EGDcards/final_00_01_Biodiversity%20card_2021_ua.pdf.

19. Новий План дій з циркулярної економіки: Для чистішої та конкурентоспроможної Європи. URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/EGDcards/final_00_14_circular%20economy_card_2021_ua.pdf.

20. План дій з розвитку органічного виробництва. URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/EGDcards/Final_0_24_Organic%20producti on_card_2021_ua.pdf.

21. Національний інститут стратегічних досліджень. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій України до 2030 року. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. 150 с.

22. Climate Ambition Accelerator. URL: <https://globalcompact.org.ua/projects/3171/>.

23. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

24. Закон України «Про відходи». 1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

25. Закон України «Про охорону атмосферного повітря». 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

26. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект – 2017. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_106-optimized.pdf.

27. Організація Об'єднаних Націй з питань продовольства та сільського господарства (ФАО). URL: <https://www.fao.org/faostat/en/>.

28. Єрмаков О.Ю., Тюріна А.А., Калашникова Г.О. Економічна оцінка інвестиційного потенціалу аграрного сектору України. Біоекономіка і аграрний бізнес. 2022. 13(2) С. 3-16. DOI: [10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.3-16](https://doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.3-16).

29. Український державний комітет статистики. URL:

<https://www.ukrstat.gov.ua/>

30. Kernel URL: <https://www.kernel.ua/ua/>.

31. Astarta Holding. URL: <https://astartaholding.com/about/>.

32. Український клуб аграрного бізнесу. URL: <https://www.ucab.ua/ua/>.

33. Елеваторні втрати через війну на червень 2023 року. Elevatorist. URL: <https://elevatorist.com/blog/read/853-elevatorni-vtrati-cherез-viynu-na-cherven-2023-roku/>.

34. Інфографічний звіт про український агробізнес 2022 року. URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022.pdf.

35. Головні питання сьогодні. Ліквідність. Інтерв'ю з Генеральним директором Євгеном Осіповим (14 листопада 2022 року). Forbes Україна. URL: <https://forbes.ua/company/golovne-pitannya-sogodni-likvidnist-intervyu-z-seo-evgenom-osipovim-14112022-9716>.

36. Європейська комісія. URL: https://commission.europa.eu/index_en.

37. SWD(2023) 30 final - Joint Staff Working Document Ukraine 2023 Report. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf.

38. Аналітична записка: ЯК ВІЙНА ЗМІНИЄ УКРАЇНЦІВ: опитування думки громадян про війну, довкілля, повоєнну відбудову та вступ до ЄС. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/674/files/how-the-war-changed-ukrainiansfinalua.pdf>.

39. Екологічний та економічний моніторинг України (Q6, 2023). URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/690/files/2023q6ecdmontoria.pdf>.

40. Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>.

41. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>.

42. Закон України «Про енергетичну ефективність» 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>.

43. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>.

44. Стратегія розвитку агропромислового комплексу. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/strategiya-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu>.

45. Principles, Priorities, Pathways: Inclusive Green Economies. URL: <https://www.greenecomomycoalition.org/assets/reports/GEC-Reports/Principles-priorities-pathways-inclusive-green-economies-web.pdf>.

46. Завдання держави: адаптувати законодавство в молочному секторі до європейського нормативного поля і надати підтримку виробникам. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zavdannya-derzhavi-adaptuvati-zakonodavstvo-v-molochnomu-sektori-do-yevropejskogo-normativnogo-polya-i-nadati-pidtrimku-virobnikom-taras-viseckij>.

47. Ферма на Дніпропетровщині переходить до карбонového маркування. AgroPortal.ua. URL: <https://agroportal.ua/news/novosti-kompanii/ferma-na-dnipropetrovshchini-perehodit-do-karbonovogo-markuvannya>.

48. Відбудова Каховської ГЕС: що більше в цьому проєкті — користі чи ризики? Mind.ua. URL: <https://mind.ua/publications/20261745-vidbudova-kahovskoyi-ges-choho-bilshe-v-omu-proekti-koristi-chi-riziky>.

49. Південь без Каховського водосховища. Як житиме Херсонщина і чи потрібна нова ГЕС?. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-katastrofa-kakhovska-hes-silskoho-hospodarstvo-pivdrva/32460708.html>.

50. Експеримент: нова Каховська ГЕС за мільярд євро. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidnovlennya-kakhovska-hes-kakhovske-vidoskhovyshche/32519054.html>.